

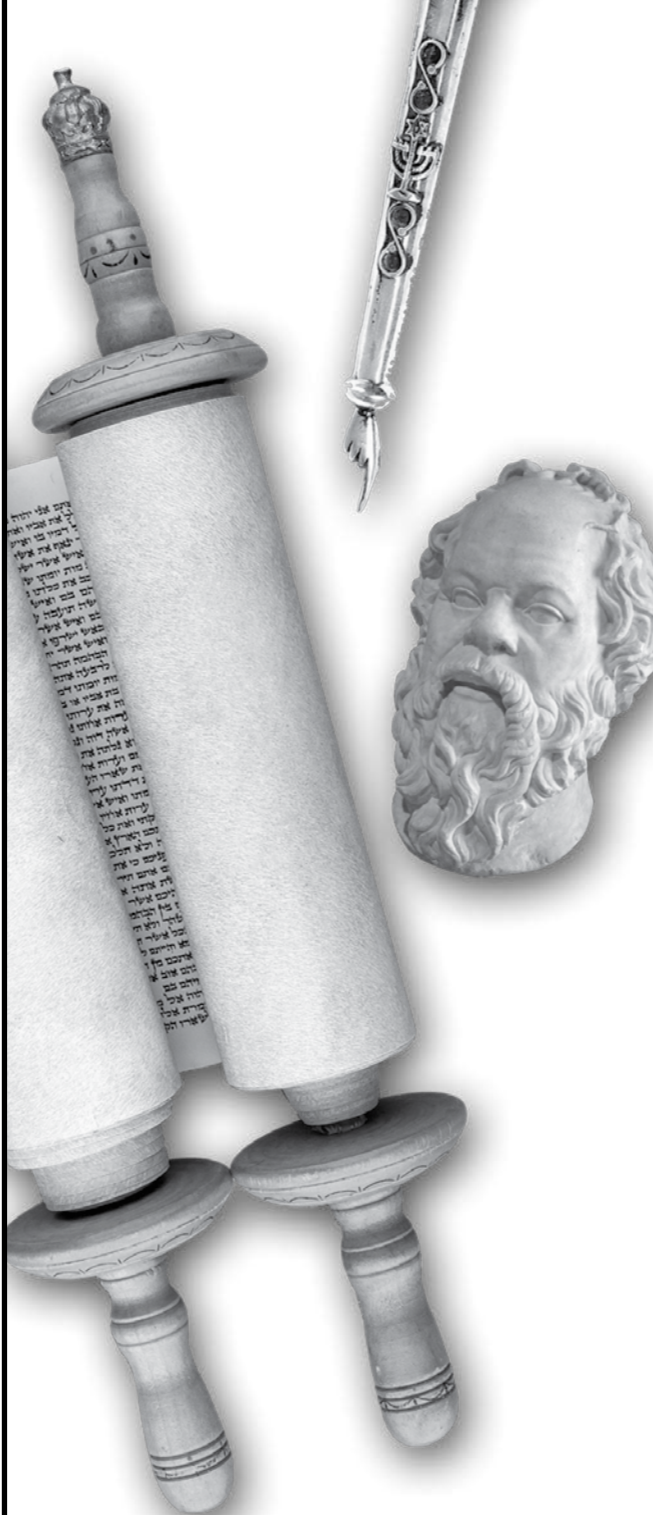

באי עולם

תורה וחכמה

נסלו תשפ"ג
גיליון 2

העלון יוצא לאור על ידי
בוגרי חכמת האמונה
בתמיכת "ברית עולם"
בראשות הרב אורי שרקי

קוראים יקרים,

אנו מברכים על צאתו של הגיליון השני של באי עולם.

הגיליון עוסק ביחס שבין התורה לבין החכמה הכללית: כיצד הן מאוחדות, כיצד הן נפרדות וכיצד הן מתחברות.

רגילים להעמיד חיץ בין התורה לחכמה. ואמנם נראה כי החיץ מלאכותי, ובאופן אבסולוטי הן מחוברות זו עם זו, כשהפרדה שאנו מעמידים ביניהן אינה אלא סובייקטיבית ופרגמטית¹.

אעפ"כ, בסובייקטיביות ובפרגמטיות אין לזלזל, ואף הן נצרכות².

דורנו, החפץ בחיים מלאים וגדולים, קרוא הוא לאחד את תחומי החיים השונים באופן מושכל ובלתי מטשטש, לברכה לו ולעולם כולו.

המאמרים שתמצאו בגיליון לא נבחרו רק בשל תוכנם העמוק העוסק במישורין ובעקיפין בשאלת היחס שבין התורה לחכמה, אלא גם מאחר ונדמה כי זהו מאומר חייהם של כותבי המאמרים, ועל כן ניתן למצוא בהם מסקנות רבות משמעות ביחס לכך.

**בברכה,
המערכת**

¹ ש"ק א' תתק, ריש מילין שרשים א"ף וכן ש"ק ב' רפ בתחילת הפסקה (מובא גם בערפילי טהר צט)

² ש"ק ב' רפ במחצית השנייה של הפסקה

עורך ראשי: אור בנג'י

מערכת: שחר אומן, עוז שלמה בטיטו, קרן שניאור, יצחק אטואטי, אביעד ויסמן, אורי חיים סנוף, אליה צירוליניק, סימונה אליאב, אילה כהנא יונה, שלום טייב

עיצוב גרפי: אורית קלינר

תוכן עניינים

בין נבואה לפילוסופיה

הרב אורי שרקי 4

תהליכי בידור | דרכים והשלכות לימינו

דבורה נוב 19

היהדות והחכמות | טכנולוגיה מדע ופילוסופיה

הרב ד"ר רפאל שוח"ט 30

התפתחות ספירלית ולמידה ספירלית בספר משלי

ד"ר שלמה שיש 36

דמות דיוקנו

הרב אביעד יהודה ויסמן 46

בין נבואה לפילוסופיה

הרב אורי שרקי

[1]

מדוע נלחמו חכמי ישראל בתרבות ההלניסטית?

גם ידיעות הרבה יותר מדויקות כמה שמספר קליארכוס. קליארכוס היה אחד מתלמידיו של אריסטו, יחד עם אלכסנדר מוקדון שכבש את העולם התרבותי של אז. קליארכוס מספר על מפגש שהיה לאריסטו עם יהודי בשם שמעון. כנראה מדובר כאן בשמעון הצדיק שהיה כהן גדול באותם הימים וממסורי המסורת של התורה שבעל פה, וקליארכוס אומר שאריסטו התפעל מאוד מן היהודי הזה משום שהוא היה גם חכם וגם מלומד בכל החוכמות. זה היה כל כך מרשים שאפשר היה לחשוב שהוא יווני. כאן אנחנו כבר מרגישים פה איזה שהוא חיכוך. עבור היווני, הקרטירון איתו הוא שופט את העולם הוא מידת ההתאמה לקטגוריות החשיבה והתודעה היווניות. כלומר יש איזו מין אטימות כלפי האפשרות של תוכן אחר, אבל אף על פי כן יש כאן הערצה. שני דורות מאוחר יותר, בימי המלך תְּלִמִי הַשְּׁלִישִׁי אֶאֱוֹאֲגֶטֶס באלכסנדריה של מצרים, שהקים את הספרייה שהיתה המרכז התרבותי של כל העולם ההלניסטי באותם הימים, היה האירוע של ההחלטה החגיגית לתרגם את התורה ליוונית, שאנחנו רואים את המקורות שמדברים על כך למשל באיגרת אֶרִיסְטִיאָס אל פילוקראטס. באיגרת הזאת אנחנו רואים שעבור הגויים באלכסנדריה של מצרים הרעיון שהתורה הולכת להיתרגם ליוונית היה אירוע חגיגי שאין כמוהו. הזמינו את הכהן הגדול ושבעים חכמים, וזה מה שנתן את תרגום השבעים המפורסם וזה היה שבבילם אירוע אדיר. אגב, לפי המקורות

פריסת עובדות היסטוריות על המאבק בין שתי תפיסות עולם.

המפגשים הראשונים בין היהודים ליוונים, והתפעלות היוונים מחכמי ישראל.

<https://vimeo.com/653266668/eb9cca2000>

ההתנגשות בין יוון לישראל היא הבסיס של חג החנוכה. ונשאלת השאלה מה תוכן ההתנגשות הזאת, האם היתה ניתנת למניעה ומה הוא העומד ביסוד תרבויות אלו? אנחנו רגילים מכל מיני סיבות לתאר את העולם בשחור לבן כמו בסרטי המערבונים, יש האינדיאנים הרעים ויש הבוקרים הטובים, וכמובן שהיהודים הם הטובים והיוונים הם הרעים. ואנחנו גם מניחים שההתנגשות בין שתי הציביליזציות הייתה כזאת שאי אפשר היה בשום אופן שזה לא יגיע לידי פיצוץ. אבל אם נעבור קצת על כמה עובדות היסטוריות מעניינות בנושא הזה, נראה שהדברים הם בכלל לא פשוטים. מתי מתרחש האירוע של חנוכה והמרד החשמונאי? משהו כמו 180 שנה אחרי הכיבוש של המזרח התיכון על ידי אלכסנדר מוקדון, כלומר מדובר בתקופה ארוכה מאוד שבה לא התרחשה שום התנגשות. כך שמאורעות ימי אנטיכוס והגזירות נגד היהדות שהביאו בסוף להתקוממות לא היו מובנים מאליו. צריך להוסיף נקודה מאוד משמעותית והיא שיש לנו עדויות היסטוריות על המפגשים הראשונים בין היוונים לבין היהודים. המפגשים האלו היו מלווים מבחינתם של היוונים בהתפעלות עצומה. יש ידיעות אגדתיות שקשה לסמוך עליהן אבל יש

הרבניים, זה בדיוק הפוך, היהודים הגיבו בצורה חשוכה במיוחד ואמרו שביום שתורגמה התורה ליוונית היה חושך בעולם שלושה ימים. כלומר אפשר לומר שמה שעבור קבוצה אחת הוא אור, עבור הקבוצה השנייה זה חושך, וזה דבר שצריך לברר. הרי יאמרו היוונים שבסך הכול הועילו לנו בתרגום את התורה ליוונית. צריך להבין מה עמד מאחורי הרצון של תרגום של התורה ליוונית. הנחת היסוד היוונית היא שליהודים יש ספר מאוד חשוב שיכול לתרום דברים מאוד מעניינים לתרבות האנושית בכלל, ואמנם יש לו רק בעיה אחת והיא שהוא כתוב בשפה שאף אחד לא מבין. אז אנחנו היוונים נגאל את הספר הזה מתוהו הנשייה. אנחנו כמובן נודה ליהודים על ששימרו את האוצר הגדול הזה, אבל סוף סוף התורה תתרגם לשפה של התרבות הכללית האולטימטיבית, ויהיה מקום של כבוד לספר הזה בספרייה

של אלכסנדריה לצד היצירות של אפלטון ושל אריסטו. אפשר להבין שמבחינתם של היוונים התנהגות כזאת היתה הכבוד המקסימלי שהם יכולים לתת לאיזשהו תוכן של חוכמה ולכן לא מובן עבור היוונים מה היא התגובה הרבנית הזאת שאומרת "איזה חושך ירד לעולם בכך שהתורה תורגמה". ומה אכפת לכם שהיא תתורגם? אפשר לומר שהעובדה שישנה קבוצה קטנה של יהודים כהנים באזור מודיעין בגבעות של השומרון שלא כל כך מעוניינים בהשתלבות הזאת במרחב התרבותי הכללי, זה מה שיצר תגובה חריפה מצד אנטיכוס הרביעי - מדובר פה על שושלת מאוחרת מאוד. ואנטיכוס התחיל לרדוף את היהדות. אגב, בסיועם של כמה יהודים. יהודים שאפילו היו בכהונה הגדולה כְּאֶסּוֹן וכְּאֶלְקִימוֹס. אנטיכוס הרגיש באופן אינסטינקטיבי שיש משהו שלא מוכן להתעכל בתרבות הכללית של אותם הימים והחלו הרדיפות.

[2]

חכמה אוניברסלית לעומת דיבור אישי

החכמה מוחקת את הזהות האישית. תרגום השבעים מצטרף למגמה זו.

תורת משה ביסודה היא פניה של אישיות אל אישיות.

<https://vimeo.com/653423660/86bc194180>

מה כל כך לא בסדר בלתי תרגם את התורה ליוונית? אגב, מיוונית אפשר לתרגם אותה אחר כך ללטינית כפי שעשו. ומלטינית לאנגלית, רוסית, צרפתית, ספרדית, ערבית, ויש אפילו גרסה בעברית. כלומר בסופו של דבר יש כאן דרישה שהתוכן של היהדות יהיה מקרה פרטי של התרבות הכללית. עבור היוונים של אותם הימים שהם התרבות ההלניסטית, כל אדם על פני כדור הארץ הוא יווני, אבל יש כל מיני

סוגי יוונים. יש יוונים יוונים, ויש יוונים מצריים, ויש יוונים בבליים, פרסיים, ויש גם יוונים יהודים. כלומר, היהדות היא אינה אלא אחד מהאופנים המבטאים את התרבות האנושית שהשפה הכוללת שלה היא היוונית. זו נטייה אימפריאליסטית. היום בעולם המערבי יש משהו דומה לכך - האימפריאליזם התרבותי האמריקאי שמניח כהנחת יסוד שכל אדם בעולם הוא אמריקאי בין שהוא יודע על זה ובין שהוא לא יודע. חלקם עוד לא יודעים אבל הם עתידים לדעת. אגב, כלי ההפצה המרכזי של הטענה הזאת הוא קוקה קולה. וכך אכן היה: כאשר לראשונה הוקמו יחסים דיפלומטיים בין ארצות הברית לבין סין הקומוניסטית, הביטוי הראשון של ההכרה

של ארצות הברית בסין היה משלוח של קונטיינר של קוקה קולה לסין. זה מאוד מעניין, כי זה מראה עד כמה אנחנו זה מה שאנחנו אוכלים. ואנחנו מה שאנחנו שותים. מדוע אנחנו לא אוכלים חמץ בפסח? מבחינה היסטורית החמץ הוא המצאה מצרית ולפי המחקר הלחם הקדום היה המצה. וביום שבו אנחנו מציינים את יציאתנו ממצרים, אנחנו מסרבים לאכול את הלחם שלהם. זאת דוגמה נוספת לדרך בה האימפריאליזם מתפשט. כל מי שעוסק בשיווק יודע איך הדברים האלה עובדים.

נסביר מה הבעייתי בעמדה הזאת. מהי התורה מבחינתם של היוונים? מבחינתם של היוונים התורה היא חוכמה. הפילוסופיה של היהודי. ואם זה חוכמה, פילוסופיה, מדע, זה בהגדרה משהו אוניברסלי, זה שייך לכולם. בדיוק כמו שחוק הכבידה הוא אוניברסלי למרות שמי שגילה אותו היה בריטי בשם ניוטון, אבל זה בכלל לא משנה. סטודנט לפיזיקה יכול להשתמש בנוסחאות של חוק הכבידה מבלי לדעת כלל מי היה ניוטון, מה נפל לו על הראש, ובאיזה מרחק מן העץ. בסופו של דבר החוכמה היא אוניברסלית. המגלה אותה הוא משני לעומתה. אז אם זה כך, אז התורה שייכת לכולם. אבל מבחינתם של היהודים זה ממש לא נכון, התורה איננה סוג של חוכמה למרות שהיא מאוד חכמה. התורה איננה אתיקה למרות שהיא מוסרית. איננה אסתטיקה למרות שהיא מאוד נאה. אז מה היא כן? התורה היא דיבור. משהו מדבר עם משהו. מי שברא את העולם מחליט לדבר עם הנברא. אם התורה היא דיבור אז צריך לדעת למי היא מופנית, כי כדי להבין את הדיבור של משהו אני צריך לדעת מי המדבר ומי השומע. למשל אם ניקח משפט פשוט: "תעביר לי את המלח בבקשה". מה

משמעותו של הדיבור הזה? המשמעות יכולה להיות: "עוד פעם לא בישלת כמו שצריך?" זה דיבור שנאמר על רקע איזו מתיחות משפחתית. יכול להיות שזה משהו אחר לגמרי, אני רוצה לדעת האם אתה מבין עברית. אני אומר לך בעברית תעביר לי את המלח, ולפי זה אני יודע אם אתה מדבר עברית. יכול להיות שאני רוצה משהו אחר לגמרי, אני רוצה בכלל לבדוק אם אתה משתמש ביד ימין או יד שמאל. כלומר, יכולות להיות משמעויות שונות למשפט הזה לפי ההקשר הזהותי שבו הוא מופיע. לפי זה אם התורה היא פניה של משהו אל משהו, ממילא צריך לדעת למי היא נועדה. לפי התורה בעצמה, זה דבר ה' אל עמו, אל עם ישראל דווקא. יוצא לפי זה שברגע שהדיבור מתורגם ליוונית, זה כבר לא זה. יש פה החלטה של מחיקת הזהות הישראלית בדרכים מאוד נעימות, ואולי אפילו ללא כוונה. יש שאומרים אותה בחנוכה גם בברכת המזון וגם בתפילת העמידה: "כשעמדה מלכות יוון הרשעה על עמך ישראל להשכיחם מתורתך ולהעבירם מחוקי רצונך". "להשכיחם מתורתך" זה לא עברית. בעברית צריך להגיד "להשכיחם תורתך". לכאורה האות מ' היא מיתרת. אלא צריך להבין את זה כך: אמנם הם רצו את התורה, עובדה שהם תרגמו אותה ליוונית. אבל לא רצו את ישראל. לא רצו את האומה הישראלית. אפשר לומר שזה בעצם הטרמה במשהו כמו מאתיים וחמישים שנה לתיאולוגיה הנוצרית. התיאולוגיה הנוצרית היא אימוץ של המסורת התנ"כית. התנ"ך הוא הספר המכובד בתרבות הכללית באירופה ובארצות הברית ובמקומות רבים בעולם, אבל בלי עם ישראל. אפשר לומר שזה התחיל בתרגום של התורה ליוונית. ודאי שאלה שעשו את זה התכוונו לטובה ללא שום ספק אבל צריך להבין במה הם נגעו.

משהו חדש מתחיל...

שהפילוסופיה תיוולד. הפילוסופיה נולדה במאה השישית לפני הספירה עם תאלס איש מילטוס. הוא אפילו נודע בכך שהוא חישב את ליקוי החמה שהיה בשנת 589 לפנה"ס, וזה נותן לנו תיארוך של מדויק של התקופה בה חי. בשנת 586 לפנה"ס, שלוש שנים לאחר מכן מתרחשים חורבן בית ראשון וגלות בבל. יש התאמת זמנים בין חורבן העולם העתיק וראשית הופעת הפילוסופיה. לאחר כמאה שנים של גלות בבל קורים מספר דברים מעניינים. ביוון, נולדת הפילוסופיה הקלאסית של סוקרטס, אפלטון ואריסטו. בפרס מופיעה השיטה של הפילוסוף הדתי זרתוסטרא. באותו זמן פחות או יותר בהודו פועל סידהארטה גאוסמה, הבודהה, ובסין פועלים שני חכמים גדולים: לאו דזה וקונג-פו דזה. וזה אומר שהעולם השתנה. תוך תקופה קצרה העולם שינה פנים מבחינה רוחנית ותרבותית. מה שפרנס את הנפשות לפני כן כבר לא מספיק.

מה היה לפני כל זה? היו בעולם שני זרמים עיקריים: המיתולוגיה שהיא בעצם הייתה העולם הרוחני הפנימי של כל האנושות, ובעם ישראל - הנבואה. כלומר, המאבק התרבותי האמוני היה בין נביאי ישראל לבין המיתולוגיה, מה שנקרא אצלינו "עבודה זרה". זה מה שנמצא בעולם. את מה לא נמצא? אתם לא תמצאו שום טקסט עתיק מתקופת התנ"ך, לא בתנ"ך ולא מחוץ לו, שהוא אתאיסטי. אף אחד לא חשב על אתאיזם. אי אפשר היה לחשוב על זה. אבל מאותה שעה ואילך יש כבר אתאיסטים בעולם, יש גם פילוסופים שאינם דווקא אתאיסטים, ויש דתות.

ומה קורה בעם ישראל באותו זמן? יש אנשי כנסת הגדולה - אבותיה של המסורת

הפסקת הנבואה, מצמיחה את הפילוסופיה. בירור מעמיק מדוע הפילוסופיה מתחילה בזמן מסוים. סקירת המהפכה העולמית במאה השנים שלאחר חורבן המקדש הראשון. העולם צמא למשהו חדש עם העלמות הגילוי הנבואי.

<https://vimeo.com/653426177/2dd1687832>

האפשרות לחשוב שספר מסוים, דיבור מסוים, איננו דיבור כי אם חוכמה קיימת בעולם שבו הדיבור הפסיק. שבו האלוה מפסיק לדבר. בעולם שבו אין נבואה, שבו במונחים של המסורת יש סילוק השכינה מן העולם, אז בעצם אף אחד לא יודע כלום על אלוהים. אף אחד איננו הכתובת של הדיבור. וניתן לחשוב שהתנ"ך אינו אלא ספר מאוד מעניין ששייך לכולם ושעם ישראל יכול להיעלם מן הזירה ההיסטורית. התנגשות מהסוג של אנטיכריסט נגד עם ישראל לא הייתה אפשרית בימי הבית הראשון בתקופה שבה היתה התגלות נבואית. על מנת להבין נקודה זאת יש צורך במבט הסטורי. איך נולדה הפילוסופיה? ומדוע אנו שואלים זאת? מאחר ואם נשאל פילוסוף כלשהו מדוע הוא פילוסוף תשובתו תהיה כי זה נורמלי להיות פילוסוף. כמו שאתה לא שואל מדוע אני נושם, אתה לא תשאל אותי מדוע אני פילוסוף כי להיות פילוסוף זה הדבר הנורמלי ביותר של האדם המשכיל, האדם התבוני. אבל אז עולה שאלה: אם זה נכון, אז למה הפילוסופיה הופיעה בהיסטוריה רק בדור מן הדורות ובתרבות מסוימת בין התרבויות? כנראה שזה לא כל כך נורמלי להיות פילוסוף, אולי יש תנאים שהם המייצרים את האפשרות הזאת

מספר שהזקן שבכולם פתח את פיו ואמר לסולון: "אתם היוונים, ילדים". התחושה של היוונים אז הייתה שהם נולדים לעולם חדש. ואז צריך לבנות את הכל מהתחלה, ואז המציאו את הפילוסופיה. הדתות זה גם איזה ניסיון כזה. ואז באמת הייתה שאלה. הייתה מבוכה גדולה מאוד אצל מייסדיה של הפילוסופיה כיצד לכלכל את הסיפורים של המיתולוגיה של אבותיהם? זה היה נראה כמו סיפורי ילדים, אגדות. אז יש כאלה שאמרו אבותינו היו טיפשים, אבל אנחנו חכמים. יש כאלה שאמרו לא, הם היו פילוסופים כמונו המיתולוגיה היא משל לפילוסופיה שלהם. מה אמרו היהודים? היהודים באותו זמן אמרו שאבותינו חוו חוויה שאנחנו כבר לא מכירים אותה, אבל הם אמרו את האמת. לנו נשאר רק השכל. אנחנו נשתמש בשכל כדי לתרגם במונחים אינטלקטואליים את מה שאבותינו הכירו באופן חזויתי. וכך נמשכה התורה שבעל פה דרך אנשי כנסת הגדולה שהם אפשר לומר ממציאיה של היהדות. לפני כן היה עולם הנביאים, ואחר כך זה נפסק.

של התורה שבעל פה. כלומר, בבת אחת משהו השתנה. אם אתם נכנסים למפעל שבו יש מכונות רועשות, וכבר שנים שאנשים עובדים שם ברעש הגדול הזה, אף אחד לא שם לב שיש רעש. כיצד יודעים שיש רעש? כשיש הפסקת חשמל ואז כל המכונות מושבתות, ואז יש שקט. ומהשקט אנחנו יודעים שהיה רעש. כלומר, אחת העדויות לקיומה ההסטורי של תופעה היא הפסקתה. ואין אנחנו יודעים שהיו נביאים? כי פסקה הנבואה. פשוט מאוד. העולם פתאום נמצא בתחושה ש"משהו חדש מתחיל". עכשיו אני רוצה בהקשר הזה להביא את הסיפור הבא: אפלטון חי בדיוק בתקופה הזאת של סיומה של הנבואה, והוא מספר בטימאיוס דבר מאוד מעניין. זה הספר שבו הוא מדבר על אטלנטיס ועל המיתוס. ומספר שהוא הולך לספר מה שהוא שמע מאדם זקן ששמע מסולון המחוקק של אתונה, שכאשר סולון היה צעיר הוא ביקר במצרים והוא פגש שם את הזקנים של חכמי מצרים. אפשר לשים לב להדגשה של הזיקנה. וסולון הוא

[4]

החכמה מוחקת את האינדיבידואל

התכוון: מה אתה יכול לדעת? מה אתה יודע על אלוהים? את סוד העולם אתה בקושי מבין, היום אחרי מאמצים רבים מתחילים קצת להבין. על האדם עדיין מסתבכים. הדיון הזה בשאלות האלה הוא לכאורה מיותר. יש לך שאלות על אלוהים? תשאל אותו. יש לך שאלות על העולם ועל האדם? תשאל את מי שברא את העולם והאדם. בשביל מה כל הפילוסופיה? מה יענה על זה הפילוסוף? אלוהים לא מדבר. אם הוא בכלל קיים. אבל אפילו אם הוא קיים, אנחנו לא שמענו שהוא מדבר. או שפעם הוא דיבר, ועכשו הוא כבר לא מדבר. כלומר הרקע של האפשרות של העולם הפילוסופי והטענה

מחיקת האני על ידי ההחכמה הפילוסופית- המשווה את כולם תחת אותה מטריה לוגית. הבדל מהותי בין הפילוסופיה החוקרת את המה, לבין חכמי ישראל, המשוחחים עם מי שאמר והיה העולם.

<https://vimeo.com/653427549/8ef6d978b1>

אני רוצה לספר לכם סיפור שיעזור להבין. פעם שאל אותי אחד מהילדים שלי כשהיה בן חמש: "אבא, מה היא הפילוסופיה?" אז אמרתי לו תראה, פילוסופיה זה מקצוע שעוסק בשאלות גדולות על אלוהים, העולם, האדם. ענה לי הילד: "כמה כבר אפשר לדבר על זה?" מה הוא התכוון? הוא

ההלניסטית שיש תרבות כללית שמוחקת את ההבדלים בין האנשים, היא אפשרית בעולם שבו ההתגלות פסקה. ואז באמת אפשר להבין שיש כאן הבדל עצום בתפיסה של האלוהות ושל המציאות בין הנביאים לבין הפילוסופים. עבור הפילוסופים אלוהים זה "משהו". עבור הנביאים אלוהים הוא "מישהו". זה הבדל תהומי. אי אפשר לעשות רדוקציה של פרסונה, של אישיות, לישות. הרמן כהן היה פילוסוף יהודי בסוף המאה ה-19 ובתחילת המאה ה-20, ניאו קאנטיאני, והוא אפילו במהלך החיים שלו חזר קצת לשורשיו היהודיים, היה מקיים חלק מן המצוות ומתפלל. יש לציין אגב שהוא התנגד לציונות. פעם שאלו אותו - מה יש לך נגד החלוצים? הוא אמר: "החברה' האלה רוצים להיות מאושרים, ויהודי ומאושר זה לא עובד ביחד". עכ"פ, הרמן כהן כתב ספר מאוד אהוד באקדמיה בישראל. הספר נקרא "דת התבונה ממקורות היהדות". הנחת היסוד מאחורי הספר הזה היא שהיהדות היא המימוש המוצלח ביותר של הפילוסופיה של עמנואל קאנט. כל העקרונות של האתיקה, הכל שם. בעצם משה רבינו, רבי עקיבא, הרמב"ם, קראו את "ביקורת התבונה הטהורה", ועל פי זה הם ניסחו את היהדות. אבל בסך הכל זה היה לבוש של איזושהי פילוסופיה נאה ותבונית. באחת מהרצאותיו של הרמן כהן כשהוא היה מבוגר ומכובד מאוד, נחשב לאחד מגדולי הפילוסופים בגרמניה, היה יהודי אחד ששאל אותו: "תגיד לי, בכל מה שאתה אומר, מה המקום של ריבונו של עולם אלוהי אברהם יצחק יעקב הבוחר בעמו ישראל?" תגובתו של הרמן כהן היתה שהוא פרץ בכי. הוא היה אדם ישר מאוד, והשאלה הזאת העמידה אותו בבת אחת מול התהום הפעורה הבלתי ניתנת לגישור בין הפילוסופיה לנבואה. כי גם כאשר אתה עוסק בפילוסופיה דתית ואתה מדבר על אותם הדברים שהנבואה מדברת עליהם, אבל זה לא אותו הדבר. פה אתה מדבר

על "משהו" ופה אתה מדבר על "מישהו". יש מושג כפרני שמתהלך הרבה בעולם - כח עליון. זה מושג שנמצא בשימוש גם אצל דתיים וגם אצל חילונים. זה סוג של עבודה זרה. אלוהים הוא לא כח. ישנם כח הגריטצייה, כח הדבקות במשימה, כח הדמיון, אבל אלוהים איננו כח. זה פסוק מפורש מספר איוב: "שִׁדִּי לֹא מִצְאָנְהוּ שְׂגִיָּא כֹחַ". יש פה התנגשות בין עולם מחוסר משמעות לעולם עם משמעות. כי אם אני מתייחס אל אלוהים כאל כוח, אז הוא בערך כמו תחנת החשמל. אפשר להתחבר אל תחנת החשמל ולהפעיל כל מיני מכשירים שכל אחד עושה כל מיני דברים אחרים אבל החשמל עצמו לא אכפת לו מזה. אלוהי הפילוסופיה הוא אלוהים אינדיפרנטי למתרחש בעולמו. ואם כן, אני רוצה לספר לכם מה התלמוד חושב על הפילוסופים. המילה בתלמוד המילה "פילוסוף" מופיעה רק פעמיים. במסכת שבת דף קט"ז ע"א בביטוי "פילוסופא". ובמסכת עבודה זרה דף נ"ד ע"ב - "פלוסופין". מה שמעניין אותי זה הפירוש של רש"י. רש"י מפרש את הביטוי הזה בשני המקומות באופן שונה. במסכת שבת רש"י אומר פילוסופא - מין. מה זה מין? כופר. זה ביטוי של גנאי. במסכת עבודה זרה רש"י אומר פילוסופים - חכמי האומות. זה ביטוי שאינו של שבח בלבד מאחר ויש לנו הלכה שכאשר אנחנו פוגשים חכם מחכמי האומות יש ברכה שצריך לברך. מודים להקדוש ברוך הוא על שהביא לעולם אדם חכם כזה. במסכת שבת מדובר על פילוסוף יהודי. במסכת עבודה זרה מדובר על פילוסוף גוי. אם אני לוקח בהגדרה את הפילוסוף כמי שמתכחש למסורת ההתגלות של אומתו, אז מי זה הפילוסוף במסכת שבת? במה הוא כופר? הוא כופר ביהדות. הוא כופר במסורת הנביאים. אז ודאי שהוא מין. לעומת זאת, אם במסכת עבודה זרה הפילוסוף הוא גוי, במה הוא כופר? במיתולוגיה. אז הוא חכם. כלומר אותה ההגדרה משתנה לפי ההקשר, לגנאי או לשבח.

[5]

קריטריון האמת

הרמב"ם לבין ברוך שפינוזה. האחד בפנים, השני בחוץ. למה? הרי שניהם יהודים. אגב, שניהם ספרדים. שניהם מפרשי המקרא. ושניהם עוסקים בפילוסופיה. אז למה האחד בפנים והשני בחוץ? ההסבר הוא פשוט, יש הבדל מהותי בין הרמב"ם לבין שפינוזה בקריטריון של האמת. עבור פילוסוף כמו שפינוזה האמת מוגדרת על ידי הפילוסוף עצמו. זה קריטריון אוטונומי. כלומר, יש לו כלים שעל פיהם הוא מגדיר מה יקרא אמת. לפי הרמב"ם, הקריטריון של האמת - כך הוא מסביר במורה נבוכים - הוא מסורת הנביאים והתאמת השכל אל אותה המסורת. הקריטריון הוא הטרונומי. וזה כל ההבדל. כלומר השאלה אם אתה בפנים או בחוץ זה היחס אל הנבואה.

מדוע הרמב"ם שייך לחכמי ישראל ושפינוזה לא.

<https://vimeo.com/653431122/ac57604731>

לפי זה אפשר להבין מדוע בלתי אפשר היה שהיהדות בשורשיותה והיוניות יוכלו להשלים זו עם זו. זה לא לגמרי פשוט מה שאני אומר, כי מצאנו אפשרויות של גשר. אני רוצה אולי להצביע על טעות מצויה: המחשבה שהרמב"ם הוא פילוסוף כי הוא כתב את ספר מורה נבוכים. אבל הרמב"ם זה רבי משה בן מימון. מישהו פעם אמר לי שיש כאלה שחושבים שהרבנים הם פילוסופים, אבל בטוח שהפילוסופים הם לא רבנים. אז כנראה שזה לא בדיוק אותו דבר. צריך להבין. נצביע על ההבדל בין אדם כמו

[6]

תקוות הקשר בין העולמות

הפילוסופיה, הדמוקרטיה, האסתטיקה. כל זה בא משם. אז איך אתה יכול לומר על תרבות כל כך מאירה שהיא חשוכה? אני חושב שיש פה משהו אחר שמסתתר מאחורי הדברים, וזה שלפי ההבנה של חכמי ישראל יוון היא אור. יש עוד משהו שהוא אור - התורה שלנו היא אור. כששני אורות נפגשים הם מבטלים אחד את השני כמו גלים אלקטרומגנטיים. כלומר, דווקא תחרות האורות היא המחשיכה. ומעניין, יש במדרש רבה על "איל משולש". דרשת חז"ל, זה אלכסנדר מוקדון. למה הוא נקרא משולש? בגלל שהוא כבש שלושה רוחות של העולם - את הצפון, את הדרום ואת המערב, אבל לא כבש את המזרח. מבחינה היסטורית זה מאוד מעניין, הוא הגיע עד הודו והוא רצה להמשיך לכבוש הלאה. חייליו התנגדו כי היו רחוקים מיוון ואם היו

צפיית הפיוס בין שני זרמי חיים אלה

<https://vimeo.com/653430003/46aa1dc63d>

בספר בראשית בתיאור בריאת העולם. נאמר שהעולם עבר קטסטרופה קדומה. הארץ הייתה תוהו ובוהו וחושך על פני תהום ורוח אלוהים מרחפת על פני המים. החכמים רואים בתיאור הזה של קטסטרופה קוסמית גם מפתח להבנת ההיסטוריה: היו אימפריות במהלך ההיסטוריה שהשתלטו על האנושות: תוהו זה בבל; בוהו זה פרס; חושך זה יוון; תהום זה רומא; ורוח אלוהים זה משיח. אני רוצה להתעכב על הביטוי השלישי - חושך זה יוון. זה שוב עדות לצורה החשוכה שבה רבנים מסתכלים על התרבות האנושית. מבין כל התרבויות לומר דווקא על יוון שזה חושך זה חשך. הרי מיוון באו אלינו הרבה אורות - המדע,

מתרחקים עוד לא היתה תקווה שיחזרו אליה. ושמה זה נפסק. כלומר יש איזו הרגשה שהמקור של האורה - המזרח - מתנגש עם יוון. זה איל משולש. המקור של האור מתנגד לחושך.

זה לא שאי אפשר היה שיהיה איזשהו מפגש בין שתי התרבויות. אני רוצה להביא שתי דוגמאות בכל זאת שעשויות לפייס. האחת זה אביהם של הפילוסופים הסוקרטים. מי זה אביהם של הפילוסופים הסוקרטים? סוקרטס כמובן. סוקרטס מספר על עצמו שהאינטואיציה הראשונית שלו ניתנה לו על ידי דיימון. דיימון זה אליל שהיה נותן לו הוראות. בעברית שלנו קוראים לזה רוח הקודש. מי מביא את הסיפור הזה? תלמידו. תלמידו אפלטון מעריך את התופעה הנמצאת אצל סוקרטס, הוא מדבר על זה לשבח, אבל הוא עצמו לא מסוגל לזה. אבל כשאצל אפלטון יש איזה משהו לא ברור, הוא משלים עם זה שהיה שם מיתוס אבל הוא עוד מכבד אותו. תלמידו של אפלטון, אריסטו, מבחינת תלמיד חולק על רבו, הוא הפילוסוף האמיתי, והוא עושה צחוק מזה. כלומר יתכן היה בראשיתה של הפילוסופיה לדבר על איזשהו קשר בין שני העולמות. סוקרטס בעצמו אגב אומר שהוא פגש נביאים, אבל הוא אומר "הם דיברו דברים גדולים, אבל הרגשתי שהם אינם מבינים את מה שהם אומרים". אולי הוא לא הבין מה שהם אמרו.

עוד נקודה מעניינת: היה מפגש בין שני אנשים גדולים, רבי יהודה הנשיא מחבר המשנה והקיסר אנטונינוס. אנטונינוס הלא הוא מַרְקוּס אֲוֶרְלִיּוּס הפילוסוף הסטואיקני שגם היה קיסר לעת מצוא, כתחביב. זה מאוד מעניין, הוא היה כותב את ספרי הפילוסופיה שלו בתוך אוהלו כשהוא באמצע המלחמה. אז הם היו חברים, התלמוד מספר לנו על ידידות שהייתה בין אנטונינוס לבין רבי יהודה הנשיא. על זה

דורש רש"י את הפסוק "שני גוים בבטןך". עשו ויעקב שהיו תאומים בתוך בטנה של רבקה אמנו. הכתיב שם הוא "שני גוים". אומר רש"י - "אֵלּוֹ אֲנִטוֹנִינוּס וְרַבִּי". רבי צאצאו של יעקב, אנטונינוס צאצאו של עשיו, הם חברים, מסתדרים ביחד, אבל יש בעיה אחת: איפה הם מסתדרים ביחד? בתוך הבטן. ברגע שהם יוצאים החוצה, הם נלחמים זה בזה - "ושני לאומים ממעך יפרדו". כלומר ברגע שהמאבק הופך להיות מאבק על השליטה הפוליטית בעולם, אז ישנה איזושהי התנגשות. אבל זה אומר שבסופו של דבר המפגש בין הנבואה לפילוסופיה הוא אפשרי בתנאי שידועים מהי הנבואה וידועים מהי הפילוסופיה, מה התפקיד של כל אחד. יש בתלמוד במסכת עבודה זרה תיאור מעניין של המשפט של האומות באחרית ההיסטוריה. ושמה יש כל מיני דברים שאומרים אומות העולם לפני הקדוש ברוך הוא. אחד הדברים שמובאים שם זה דברי הרומאים. הרומאים יורשיה של התרבות ההלניסטית. והם אומרים לקב"ה: הרבה גשרים בנינו, הרבה שווקים והרבה מרחצאות. וכל זה לא עשינו אלא בשביל ישראל שיעסקו בתורה. האם אכן הרומאים עשו את זה בשביל ישראל יעסקו בתורה? ברור שלא! אבל הם אומרים לבורא העולם: תשמע, רצית שהעולם יהיה מיושב, נכון? אתה רוצה ציוויליזציה. כי אם לא, איזו משמעות יש לתורה שאתה נותן לעם ישראל. מה, הם יפעלו בעולם פרימיטיבי וברברי? אנחנו ישבנו את העולם, עכשיו יש משמעות לתורה שנתת לעם ישראל. והטענה הזאת היא נכונה. התלמוד אומר רק שהם לא התכוונו לזה, אבל עצם האמירה היא נכונה מצד עצמה. וזה מראה בעצם שבציפייה הפנימית של חכמי ישראל יש ציפייה לפיוס עם הפילוסופיה.

ולא בכדי קורה דבר מאוד מעניין בהלכה - ספר תורה, בכל זאת חפץ חשוב, לא? באיזו שפה כותבים אותו? אפשר לפי ההלכה

לכתוב אותו בשתי שפות: או בעברית או ביוונית. היו קהילות בהיסטוריה של עם ישראל שבהן היו עולים לתורה וקוראים בתורה ביוונית. בתוספתא כתוב שכשיהושע כבש את הארץ ועשה את הטקס הגדול בהר גריזים והר עיבל אז הוא כתב את התורה על האבנים "באר היטב". מה זה "באר היטב"? תרגם אותה לשבעים לשון.

אז לא רק ליוונית, לשבעים שפות שונות!

והתוספתא יש לה כנראה גם כן איזה חוש הומור ואומרת: "באו נטרינין מכל האומות והעתיקו". אז מה זה? אז סימן שזה בסדר? אלא צריך להבין, מה בעצם הנחת היסוד של החכמים? כדי להבין מילה אחת של התורה בעברית אתה צריך תרגומים. כלומר המקור הוא העברית. אז כל אחד מצטרף מהזווית שלו. אבל אם אתה מתרגם את התורה ליוונית בלבד, אתה אומר שהעברית היא בעצם משהו צדדי.

[7]

פנים או אחור

עץ הדעת ועץ החיים פנים ואחור באלוהות.

<https://vimeo.com/653444751/f2be2b56d7>

אני רוצה עכשיו להביא כמה מקורות מקראיים לכל מה שאמרתי. בינתיים רק ניתחתי את ההיסטוריה. בספר בראשית יש תיאור של חטא אדם הראשון. הפרשנות הנוצרית של חטא אדם הראשון עשתה נזקים אדירים באנושות. אבל ננתח כמה פסוקים: "וַיֵּצֵא יְהוָה אֱלֹהִים עַל הָאָדָם לָאֵמֹר מִכָּל עֵץ הָעֵדֶן אָכַל תֹּאכַל". אם כן, הקדוש ברוך הוא מתייחס אל האדם כמו אמה יהודייה הבן שלה ואומר לו - תאכל בני. מה זה כולל "מכל עץ הגן"? כולל עץ הדעת. כל העצים צריכים להיאכל. אם ככה, זה בסדר גמור שהוא אכל מעץ הדעת. הוא מילא אחרי הציווי האלוהי. אז למה באים אליו בטענות? אלא בפסוק שלאחריו: "וַיִּמְעַץ הַדֵּעַת טוֹב וַרְעַל לֹא תֹאכַל מִמֶּנּוּ". או שצריך לאכול או שאסור לאכול. איך מיישבים את זה? ההלכה היא כאשר יש התנגשות בין ציווי של מצוות עשה לבין ציווי של מצוות לא תעשה עשה דוחה לא תעשה. לכן הוא צריך היה לאכול. כלומר מבחינת ההלכה הרבנית אדם הראשון צדיק גמור. אכל מעץ הדעת כמו שצריך. אז למה עושים לו כאלה צרות? יש המשך: "וַיִּמְעַץ הַדֵּעַת טוֹב וַרְעַל לֹא תֹאכַל

מִמֶּנּוּ כִּי בַיּוֹם אָכַלְךָ מִמֶּנּוּ מוֹת תָּמוּת". בעיה, אז מה הוא צריך לעשות? הוא צריך לאכול מעץ הדעת בלי למות. זו בעצם התוכנית. איך אפשר לאכול מעץ הדעת שממית בלי למות? צריך לאכול קודם איזושהי תרופה נגד מוות, זה עץ החיים. בעצם החטא של אדם הראשון הוא ההקדמה של עץ הדעת לעץ החיים. לאכול דעת זה ללמוד. וכי יש משהו נגד הגדלת הידע? ככל שתדע יותר, יותר טוב. השאלה היא מה קודם למה. אדם הראשון היה צריך לאכול מעץ החיים קודם. הוא הלך לאקדמיה לפני שהלך לשיבה. זאת אומרת הוא בנה את העולם של הידיעות, העולם הסתמי שחוקר את "מה" לפני שהוא מילא את עצמו בעולם ערכי של "מי". ולכן ברגע שהוא אוכל מעץ הדעת לפני עץ החיים, עץ החיים מתחלל. הוא כבר לא יכול לאכול מעץ החיים. זה בעצם המאבק. הדבר הזה הופך אחר כך להיות מאבק מתמיד במהלך ההיסטוריה.

כשאלוהים מתגלה אל בני האדם זה נקרא פנים אל פנים. "לֹא יִהְיֶה לְךָ אֱלֹהִים אֲחֵרִים עַל פָּנָי". משמע שבפשט - יש מאחורי. על פני אל תעשה שטויות. מאחורי תעשה מה שאתה רוצה. לא נעמיק בכיצד זה מסתדר תיאולוגית. אבל יש פנים ויש אחור. גם

יודע מי הוא, אתה רק יודע מה הוא. אם אתם רואים יצור שמתהלך עם כומתה אדומה ונשק בהצלב ונעליים אדומות ומדים. מה זה? צנחן. אבל אם הוא פונה אליך, זה כבר יוסי. אותו דבר כלפי האלוהות. יש תוכן שנודע מן הפנים, הוא משהו. יש תוכן שנודע מאחור - משהו.

רואים שהקב"ה אומר למשה: "וְרָאִיתָ אֶת אַחֲרֵי וּפְנֵי לֹא יֵרָאוּ". מה זה הסיפור הזה של פנים ואחור? אני אגיד את זה בקצרה מאוד, אני חושב שפני זה הנבואה. אחורי זה הפילוסופיה. כי כאשר אתה רואה משהו מהפנים אתה לא יכול לטעות. אתה יודע מי הוא. כשאתה רואה אותו מאחור אתה לא

[8]

השכל גולה בין החושים

ביותר של האינטואיציה האפריקאית. עם ישראל ישב שם כדי שיתברר ההבדל בין הצורה הישראלית לבין עולם החושים. אחד הביטויים המשוכללים ביותר לחוש היה הכישוף במצרים, ואין פלא שכאשר משה בא כדי לגאול את ישראל ממצרים הוא מתחיל בפעולות על החוש שחרטומי מצרים מכירים אותם. התלמוד אומר שכאשר משה התחיל לעשות עם המטה נחש, צחקו עליו בביתו של פרעה: מה אתה בא ללמד אותנו, את זה אנחנו עושים בסמסטר ראשון. אבל אחרי כמה מכות נתקלים בדברים לא יודעים. אצבע אלוהים היא. ואז יצאנו ממצרים. לקח 200 שנה כי המתחרה הזה הוא מתחרה שדורש 200 שנה של התמודדות.

המתחרה השני הוא הדמיון, עולם התמונה בבבל. בבל נתונה ביד הדמיון, חוכמתם הייתה חוכמת החלומות, האסטרולוגיה, ושמות המלאכים. מרכיבים דמיוניים רבים באו לנו משם, ולקח 70 שנה לראות את ההפרש. החכם מישראל שמתמודד איתם הוא דניאל. דניאל שחי בתוך החצר של נבוכדנצר מלך בבל. הוא לומד את חוכמתם של הכשדים עד שבסוף מתברר ההבדל בינו לביןם ואז יוצאים מבבל.

למתחרה השלישי קורא רבי אברהם ביבאגו החוש התבוני. אז זה חושי או שזה תבונית? כיוון שהחוש הזה מאוד נכבד והוא נראה

הסברו של ר' אברהם ביבאגו, על גלויות ישראל בספרו "דרך אמונה".

שבירת הפילוסופיה על ידי עמנואל קאנט: "תבניות החשיבה מתחילות מן החושים".

<https://vimeo.com/653446382/a45effoc56>

רבי אברהם ביבאגו, כתב ספר את דרך אמונה והיה מלומד מאוד גם בפילוסופיה. בספרו שואל מדוע הגלות ארוכה כל כך? השאלה היא לא סתמית כי הרי זו הגלות השלישית. הייתה גלות קדומה - גלות מצרים - והיא ערכה לפי התלמוד 210 שנים. זה הרבה 210 שנים אבל זה בכל זאת לא כל כך.

הגלות השנייה - גלות בבל - הייתה שבעים שנה. שבעים שנה זה יותר קצר. הגלות השלישית שבה רבי אברהם ביבאגו חי הייתה ארוכה מאוד. הגלות, אגב, היום אנחנו יודעים כמה זמן זה היה, 1880 שנה מחורבן בית שני ועד הקמת מדינת ישראל. אבל רבי אברהם ביבאגו עוד לא ראה מתי זה יגמר. הוא משתמש בפתגם פילוסופי "השכל גולה בין החושים". הגלות היא משל לגלות השכל. לצורה הישראלית, לנבואה. והוא אומר שלצורה הישראלית, לשכל האלוהי, יש מתחרים. מתחריו של השכל האלוהי שלושה. האחד - החוש. התרבות הבנויה על החוש היתה התרבות של מצרים הקדומה שהיתה התמצית התרבותית המפותחת

הזאת. אגב, בלשון של הפנייה הוא פונה אל יהודי אסיה ואפריקה לבוא. הוא רוצה רק ספרדים בארץ, את האשכנזים הוא רוצה בצרפת. אבל זה מעניין, כלומר בדיוק כאשר נופלת הפילוסופיה הקלאסית, זה הזמן של שיבת ציון. אבל מה קורה מאז? מה, אין מחלקות לפילוסופיה באוניברסיטה? אין פילוסופים? יש. אבל זה אחרי יאוש. הפילוסופיה התיאשה מלת מענה אובייקטיבי לדברים, ואז נוצרים כל מיני זרמים כגון הפנומנולוגיה וחלק מהאקזיסטנציאליזם כשבעצם יש פה חזרה אל הדמיון, שבירה של תבניות החשיבה הקלאסיות, תשאלו את היידגר מה הוא חושב על זה. כלומר אין כבר בעצם אמת, ואז האדם מדבר שוב על החוויה. וזה מסביר אגב תנועות מחשבתיות כגון הפוסט-מודרניזם שהיום פושה בעולם. הוא בא כתוצאה מן היאוש הזה. עכשיו השאלה - אז זה שלילי? אפשר על כל דבר להגיד שהוא שלילי. אבל אפשר להגיד שלא, שזו הבנייה של הכלים החדשים, לשיבתה של הנבואה לעולם.

כמו השכל, לוקח הרבה זמן לברר אותו. ורק כאשר נגמור עם זה, נוכל לצאת מגלות אדום - הגלות האירופאית. נשים לב לדבר מעניין, הפילוסופיה נגמרה בסוף המאה ה-18. עמנואל קאנט שאל שאלה פשוטה, הרי אנחנו הפילוסופים כל הזמן שואלים שאלות ומנסים לתת תשובות. אבל לפני שאנחנו נשאל את השאלות, בואו נגדיר מה הן הגבולות של היכולת השכלית שלנו. קוראים לזה אפיסטמולוגיה. כלומר עד איפה אני יכול לדעת? מה אני יכול לדעת לפני שאני שואל את השאלות? ומגיע למסקנה שאי אפשר לדעת כלום. ולמה אי אפשר לדעת כלום? כי כל תבניות החשיבה מתחילות מן החושים, כלומר הודאת בעל דין שהפילוסופיה היא החוש התבוני כמו שאמר רבי אברהם ביבאגו. ומיד לאחר מכן מתחילה הציונות.

בסוף ימיו של קאנט שלט בצרפת נפוליאון כשליח של הרפובליקה הצרפתית וכאשר הוא כבש את ארץ ישראל הוא שלח קריאה ליהודים לשוב להקים את ממלכתם בארץ

[9]

מה הקשר בין המכבים לימינו אנו?

נתפרסמו, אז מה? ברגע שבטלה הסיבה, אז בטל המסובב. אלא, כנראה רצו החכמים לומר שהם הרגישו שחג החנוכה הוא בעל משמעות גם אחרי החורבן. אגב, היו עוד חגים בימי בית שני. יש רשימה של חגים שנקראת מגילת תענית. כל החגים האלה היו ציון של ניצחונות של החשמונאים, וכל החגים האלה בטלו. היום אנחנו לא חוגגים את החגים האלה, חוץ מחג החנוכה. כנראה שהייתה הרגשה לחכמים שהחג הזה לא גמר את תפקידו. קודם כל תפקיד ראשון יש לו, מה עושים בו? אחד הדברים שאנחנו עושים בחנוכה הוא שאנחנו מדליקים נרות. אבל פה צריך להיכנס לפרטים של הלכה. יש הרי הדלקת נרות גם בשבת. בנוגע להדלקת

מדוע חג החנוכה לא בוטל עם סיום המדינה החשמונאית?

כמו כן, מתי הסתיימה הגלות, בחנוכה של איזו שנה ואיזה מאורע מציין את סוף הגלות? דברי ז'אן ז'אק רוסו.

<https://vimeo.com/653448530/47f9a942b6>

חנוכה זה חג מאוד משונה. התלמוד תמה מדוע החג הזה לא בוטל. הרי אם הוא בא לציין את העצמאות של הממלכה החשמונאית אז הוא כמו יום העצמאות שלנו. אבל המדינה החשמונאית חרבה, ומדוע להמשיך לחגוג את הצלחתה? התלמוד אומר: זה בגלל שנתפרסם הנס. מה זאת אומרת שנתפרסם הנס? הרבה ניסים

נרות בשבת התלמוד אומר שלא בכל שמן אפשר להשתמש, וגם לא בכל פתילה. רק בשמן שדולק כמו צריך ובפתילה טובה. שמנים שלא עולים יפה בפתילה או פתילה שיכולה להיגמר מהר, פסולים לשבת. אבל בחנוכה זה בסדר. בחנוכה כל שמן, כל פתילה זה בסדר. כלומר לא אכפת לנו שייכבה. בנוסף, כמה הנר צריך לדלוק חצי שעה חצי שעה ובחוץ. מדוע ההדלקה חלושה? אנחנו בעצם מציינים שזה נר דועך. ההארה של החשמונאים הולכת ודועכת. אנחנו נכנסים לתוך לילה ארוך, הלילה של הגלות. שיטת בית שמאי מתאימה לכך במיוחד. אבל גם שיטת בית הלל מתאימה. אם כבתה, אין זקוק לה. החכמים הרגישו שבעקבות החשמונאים אנחנו נכנסים לתוך החושך.

אבל הזיכרון של הניצחון החשמונאי נותן לנו זריקת מרץ לגלות וכוח לצאת ממנה. עכשיו שימו לב, מתי זה הסתיים כל הסיפור הזה? זה הסתיים בחנוכה של שנת תרע"ח. בכ"ד בכסלו תרע"ח מגיע הגנרל אלנבי וכובש את ירושלים כמימוש להצהרת בלפור שהייתה כמה שבועות לפני כן. הוא מגיע לירושלים בכ"ד בכסלו והוא מקבל את המפתחות של העיר. יש מצבה מאחורי התחנה המרכזית בירושלים עד עצם היום הזה שנקראת על שמו. אגב, מאוד מעניין לראות את המצבה כי יש שמה מוטיבים מאוד מעניינים, המוטיב המרכזי שמה זה צלבנים. כאילו שבאו לנקום את הנפילה של הממלכה הצלבנית. אבל הם מגיעים לירושלים ומקבלים שם את המפתחות, אלנבי נכנס לירושלים, הלילה הראשון שהוא עושה זה בכ"ה בכסלו בחנוכה בירושלים. כלומר חכמים ידעו שחג החנוכה יש לו תפקיד. הוא מביא להקמת מדינת ישראל. זו המשמעות. הדבר הזה תובע מאיתנו תביעה עצומה. אם באמת אתה חוזר לארץ בזכות חג החנוכה, וחג החנוכה היה ביטוי

להתנגשות שהייתה בין ישראל לעמים, בין ישראל לבין הפילוסופיה, אז אולי זה אומר שעכשו כשחזרת לכאן יש לך משהו שאתה צריך לומר, איזה שהוא תוכן. ז'אן ז'אק רוסו כתב באחד מספריו ש"באוניברסיטת סורבון הדתית ברור למעלה מכל ספק שדבריו של ישעיהו הנביא נאמרו על ישו, אבל ברור באותה מידה של וודאות לרבני אמסטרדם שאין לזה כל קשר. לפיכך נראה לי שלעולם לא אבין את היהודים עד שלא תהיה להם מדינה משלהם ואוניברסיטאות ובתי מדרש שבהם יוכלו להתבטא בלא פחד. רק אז נדע מה יש להם לומר לנו". אז מה קרה בינתיים? יש מדינה, היהודים חזרו, יש להם אוניברסיטאות ובתי מדרשות, ומה יש לכם לומר? אנחנו קצת מהססים. לא יודעים מה לומר. והדבר הזה הוא תביעה. זה לא דבר פשוט בכלל, זה מסביר חלק גדול ממה שמתרחש באופן תת-מודע בשיח בין ישראל לעמים היום: חזרתם, עשייתם בלאגן, ערערתם על התרבות ועל כל התיאולוגיה הנוצרית, אז בטח יש לכם מה לומר. והיהודים מהססים. והדתיים מהססים כמו גם החילונים. הדתיים אומרים: תעזבו אותנו בשקט, אנחנו בבית המדרש. ומה יש לכם לומר לאנושות? ומה עם "ונברכו בך כל משפחות האדמה"? בתפילת על הניסים שהזכרנו: "ולך עשית שם גדול וקדוש בעולמך". קידוש ה' האדיר הוא שמאותה שעה היהדות הפסיקה להיות איזה קוריוז תרבותי של כמה משוגעים בגבעות של השומרון, וממלכת יהודה הפכה פתאם לחלק מהמשחק הפוליטי הבינלאומי. ברית עם רומא, מלחמה נגד הפרתים. ומאותה שעה התחילו להתעניין ביהדות. לפני כן היהדות כלל לא עניינה אף אחד מהאומות. אפשר לומר, ומתניהו לא היה אוהב זאת, שאחת מההצלחות של החשמונאים זו הנצרות. כלומר, הנצרות הייתה בעצם קליטת היהדות ע"י עולם ההלניסטי רומאי. היא הפכה להיות הדת

בצורה שלא מצאה חן בעינינו כל כך, שלא לדבר על האינקוויזיציה ועוד כמה צרות שנעשו בעקבות זה, והשוואה כמובן. אבל בכל זאת יש פה איזה משהו.

הרשמית של האימפריה הרומית, ואז נוצרה בעצם התרבות המערבית בת זמננו, שהיא יצירת כלאיים של הפילוסופיה עם דברי הנביאים. כלומר קרה פה משהו. זה קרה

[10]

ואולי הפילוסופים צודקים בעולם נטול נבואה?

בחוק, ולוחצים ידיים, נחמד, היה כנס בין דתי. מה בעצם עומד מאחורי זה? למעשה כולם אומרים אחד לשני, אתה יודע, כולנו מבינים שאנחנו לא מבינים כלום. זה עולם שבו האלוהים הפסיק להתגלות. אז למה שנהרוג אחד את השני על דברים שממילא אף אחד לא מבין. "יְיָמִים רַבִּים לְיִשְׂרָאֵל לֹא אֱלֹהֵי אֻמָּת". אז בשביל מה לריב? וזו השאלה שעולה אחרי הניצחון החשמונאי. אז בעצם מה נס פך השמן בא לעשות? הוא היה איזה מין קריצת עין בעולם שבו אלוהים לא מדבר, לומר לחשמונאים זה בסדר מה שעשיתם, אני מסכים, אני איתכם. לכן החשיבות העצומה שהסיפור של נס פך השמן תפס במהלך ההיסטוריה שלנו, למרות שלכאורה זה דבר קטן, פעוט, הרי ניסים בבית המקדש היו כל הזמן. אבל זה בא להראות שעדיין שריד של נוכחות של השכינה יש בישראל גם במצב שבו יש סילוק השכינה. וזה ההסבר לצורך בנס פך השמן.

נס פך השמן הוא שריד נוכחות השכינה בישראל גם במצב של סילוק השכינה.

<https://vimeo.com/653449770/6986f8a4ba>

אני רוצה להתייחס קצת לנס פך השמן. מה היה הצורך בנס? הנס לכאורה לא מעניין בכלל. מה זה פך שמן שדולק שמונה ימים לעומת הקמת מדינה? ברור שעיקר עניינו של החג זאת העובדה שחזרה הממלכה לישראל. אבל זה בדיוק מתקשר לבעיה שפתחנו בה. אנחנו ניצחנו את היוונים מבחינה צבאית, אבל אולי היוונים צודקים רעיונית? כלומר, הבסיס הרעיוני האידיאולוגי אולי נשאר של היוונים. אולי בעולם שבו אין גילוי שכינה אין משמעות לזהות היהודית לעומת זהויות אחרות. יש היום דיאלוג בין-דתי. נפגשים כומר, בודהיסט, קאדי וגם איזה רב וכולם אומרים שמגנים את השימוש בדת לצורכי אלימות. ויוצאת הצהרה משותפת יפה ומתפרסמת בעיתונות, יש גם כיבוד חלבי

[11]

האם רבנים יכולים לנהל מדינה?

הראשון הוא עדיין בעברית. עוד דור - אלכסנדרוס ינאי. אלכסנדרה שלומציון. השם היהודי הוא שני. עוד דור - הורקנוס אריסטובולוס, אנטיגונוס. וזהו. בזה נגמרה הממלכה החשמונאית. אלה לא סתם שמות יוונים, אלא כל התרבות הפוליטית של היוונים נכנסה לשם. רציחות, ניאופים, שחיתויות, מלחמות אחים, לא יאומן מה

מדוע אנו ממתינים למשיח בן דוד, ומה יש לנו לומר לאומות העולם?

<https://vimeo.com/653450641/db85e155c>

השמות של החשמונאים בדור הראשון: מתתיהו, יונתן, יוחנן, יהודה, שמעון, אלעזר. שמות יהודיים טובים. דור נוסף: יהודה יוחנן הורקנוס, יהודה אריסטובולוס. השם

שקורה שם. דווקא במשפחה של הצדיקים הקדושים האלה שטיהרו את המקדש הם נפלו לאן שהם נפלו. זה מותיר איזה טעם מר. ההסבר הוא פשוט מאוד, מדוע הם נפלו לשם? כי הם היו כהנים צדיקים. כהן צדיק לא יכול להיות בשלטון. כי הוא מבין בקדושה, מה שחשוב לו זה שהמקדש ימשיך להתקיים, שהקורבנות יהיו לרצון, שיתפללו, שיתנו צדקה והכל. אבל חסר הידע במדעי המדינה ובניהולה. את זה לומדים מהתרבות הפוליטית במדעי המדינה של היוונים וההתבססות על זה בלבד מביאה לנפילה. בעצם זה כאן השורש של הביקורת שהייתה נגד החשמונאים על שלא המליכו את שושלת בית דוד. בית דוד הם מדעי המדינה שלנו. ולכן הציפייה המשיחית בעצם נשארה עם הלשון בחוץ בעקבות הממלכה החשמונאית. אף-על-פי-כן דבר גדול היה כאן, שהיה שלטון עברי עצמאי במשך מאתיים שנה, וזה בעצם

עשה רושם כזה בהיסטוריה האנושית שכל פניה של התרבות האנושית השתנו בעקבות כך. יש משהו שחולק על זה, קוראים לו יובל נוח הררי. כתב ספר משגע, אגב, ספר מעניין ומלא עובדות היסטוריות, לא חידש שום דבר, פתאום התגלה לו שיש תורת האבולוציה, וואו, באמת לא ידענו, אבל הוא כותב שבין כל התרבויות היהדות לא השפיעה כלום. שהיהדות זה לא משהו משמעותי בהיסטוריה האנושית. ואל תגיד לי נצרות ואסלאם, כי זה כמו שתגיד שהאמא של ניוטון השפיעה על העולם בגלל שיש ניוטון. יש רק הבדל אחד שפשוט הוא לא הבין. ניוטון לא טען שהוא האמא שלו. והנצרות והאסלאם טוענים שהם ישראל. אז כנראה שבכל זאת זה חשוב להיות עם ישראל. אז בינתיים אנחנו נשארים פה עם איזושהי שאלה, מה יש לנו לומר לאומות העולם? וכל אחד יענה איך שהוא רוצה.

הרב אורי שרקי הוא חניכם של כמה מגדולי הרוח של היהדות בעידן החדש: הרב צבי יהודה הכהן קוק, הרב יהודה ליאון אשכנזי ('מניטו') והרב שלמה בנימין אשלג. את משנתם הוא מתחיל לציבור הרחב בהרצאות בעל-פה, בדברים שבכתב וברשת האינטרנט, בסגנונות הייחודי הגורף יחדיו עומק ופשטות.

תהליכי בירור דרכים והשלכות לימינו

דבורה נוב

[1]

חיים במציאות דינמית

ממצב של עוצרות בו הוא "צופה ומביט מסוף העולם ועד סופו"⁴ כשכל זה נשכח ממנו בלידה - עם כניסת הנשמה לגוף. אך שום דבר לא נאבד באמת, ומסע חיינו כרוך בחיפוש הדרך לחיות ולדעת את האמת שהוטמנה בנו, מבשרנו, כפי שזו משתקפת דרכנו. "ואשרי הנשמה שרכשה בעבודתה כל שהראו לה בירחי קדם בחזונה."⁵

הגילויים האלוהיים משתנים, וכך גם היכולת שלנו לקלוט ולהבין אותם. מה שהיה נכון לפעם לאו דווקא נכון לעכשיו. נדרש קשב ער ליד ההשגחה ולאשר מבקש להתגלות בזמן אמת. הגילוי האלוהי על גווניו לא רק משתקף דרכנו אלא זוכה לעיבוד ולהפנמה, 'לאור חוזר' של אשר מבשיל בנו לכדי מחשבות, היגדים, רגשות, תחושות, מעשים - יצירת חיינו. האמת כפי שאנו יודעים אותה, האוטנטיות שלנו - מארץ תצמח.

ברובד יותר עמוק אפשר לראות את מסע חיינו כדיאלוג חי עם אלוהים, ער ודינמי, הלושב ופושט צורה במהלך החיים.

אפשר להיווכח במשהו ממורכבות דינמית זו כבר בגילוי האלוהי במעמד הר סיני. בפירושו לדיבר הראשון "אֲנִי ה' אֱלֹהֶיךָ",⁶ רש"י מביא מדרש המתייחס לדרכי

אנו חיים במציאות מורכבת של ערבוביה בין אמת ושקר, טוב ורע, פנימיות וחיצוניות - שעשויה לעורר מבוכה רבתי. אנו מוצפים בתכנים שיכולים להיות מעוררי השראה ודחייה כאחת, עד שקשה לדעת מה מכל זה אמת, וכיצד דולים אמיתות אלה מכל השאר.

גם ההתייחסות של העולם הדתי לובשת פנים שונות: יש המעדיפים להישמר ולהיזהר מכל מה שלא 'תורה נטו', ויש המבקשים להיפתח לשפע הקיומי בניסיון לברר את טיבו, ואף את מקומו האפשרי בקודש.

מה טיב המורכבות הזו, וכיצד בירור זה יכול להיעשות?

לפי המדרש היה הקב"ה מביט בתורה ובורא את העולם¹. אנחנו שקרואים ללכת בדרכיו יכולים גם כן להסתכל בתורה ולנסות לדייק את דרכנו. אך "תורת ה' תמימה"² - כמה שנהפוך בה רב מאד הנסתר על הגלוי.

ההשגה המוגבלת שלנו אינה רק דיעבד: מסע החיים האנושי הוא חלק מדרכה של האמת, שלפי המדרש והשלכה ארצה תוך איבוד השגתה הקודמת, להתערות ולצמוח מתוך אדמת החיים.³ הגמרא מתארת באופן דומה את מסעו של האדם, העובר

¹ בראשית רבה פרשה א פסקה א

² תהלים יט, ח

³ בראשית רבה פרשה ח

⁴ מסכת נידה, ל, ב

⁵ הרב יצחק הוטנר, פחד יצחק על פסח שב-שג

⁶ שמות כ, ב

ההתגלות המשתנות ויחסיהן למציאות האנושית וההיסטורית:

...לפי שנגלה בים [בקריעת ים סוף] כגיבור מלחמה, ונגלה כאן [במתן תורה] כזקן מלא רחמים... [צורת גילוי] זו היתה לפניו בשעת השעבוד, ו"כעצם השמים [לטהור] היתה צורת גילויין] - כשנגאלו. הואיל ואני משתנה במראות אל תאמרו: שתי רשויות הן, [אלא] "אנוכי" הוא אשר הוצאתיך ממצרים ועל הים.

דברים אלה לא רק מתייחסים לגילוי האלוהי המתחדש אלא גם לנקודת התורפה האפשרית שלנו ביחס אליו: הנטייה ללכת לאיבוד ולהיות ברובד של ריבוי גילויים, מבלי להיוודע למקור האחדותי

שמאחוריהם. נחזור לנקודה מהותית זאת בהמשך, נציין בינתיים רק שבתקופה פוסטמודרנית זו אנו חווים זאת עד הקצה.

איך אפשר לא ללכת לאיבוד במסע מרתק זה של גילויים מתחדשים, בה ההשגה שלנו כה מוגבלת? מהן דרכי ההתייחסות והבירור המאפשרים לנו לדייק את דרכנו, לשקף את הגילוי האלוהי ולהיות איתו בדיאלוג חי, ער ואותנטי? ומהו מקומם של חכמות וגילויים שנראים על פניהם רחוקים מאד מדרכה של תורה? אלו דרכים יכולות לשמש אותנו בהתמודדויות אישיות והיסטוריות, באתגרי הזמן על גילויי וחידישו, מבית ומחוץ?

[2]

שורשי ההיסטוריים והקדם-היסטוריים של עבודת הבירורים

לפי התיאור הקבלי של תהליך הבריאה, הפער בין השפע האלוהי האינסופי ליכולת המוגבלת של הכלים להכיל את השפע הביא לשבירתם - לחיים של פרגמנטציה: ניצוצות של אור המשוחים על שברי כלים שעלינו לאסוף ולהשיבם למקורם.

כך אנו חיים במציאות של שברי כלים המשוחים באור אלוהי - ניצוצות של אמת וחיות, שחלק מתהליך התיקון הוא בירורם והעלאתם לשורשם, ושחרור ממציאות של פרגמנטציה בה הם כרוכים (כפי שמוחש היום ביתר שאת בעולם הפוסטמודרני).

מכאן שתהליך הבירור הוא חלק מתהליך של תיקון, אישי וקוסמי.

הדימוי של אורות וכלים משליך אור על היחס לחכמות ואמות העולם: יש המתייחסים אליהם ככלים לאור האלוהי,⁹

אם כן - החיים על גילוייהם מהווים את הזירה לגילוי האלוהי המתחדש, כשדרוש קשב רב, כוח התבוננות ויכולת בירור כדי לקלוט זאת.

עבודת הבירורים היא מיסודות היהדות עוד מראשית ההיסטוריה. האכילה מעץ הדעת טוב ורע דורש את הדעת המבררת בין הטוב לרע,⁷ כמו גם את הדעת הפנימית של החיבור לאחד ("והאדם ידע את חוה אשתו").⁸ זהו אירוע אשר פתח תהליך היסטורי רב-שנים, מהמורות ותהליכים בהם הדעת מעורבבת ודורשת תהליך של בירור.

ערבוביה דומה מתוארת בתורת הנסתר כאימננטיות לבריאה עצמה. היא מבחינה בין אורות (חיות, אנרגיה) לכלים (המכילים את האור ומאפשרים את הגילוי והביטוי שלו).

⁹ מעניין לציין בהקשר זה את המובא בחסידות חב"ד, ששורש הכלים גבוה משורש האורות

⁷ כשגם האכילה עצמה היא תהליך של בירור של מרכיבים בעלי כוח בנייה ושחרור של פסולת

⁸ בראשית ד, א

המעניקים עושר של דרכי גילוי וביטוי לאור הטמון בהם. ככל שהכלים יותר מזוככים כך האור האלוהי יכול לעבור דרכם: זיכור של הגוף (חיי קדושה של הגוף והחושים), הנפש (עידון, עבודת המידות), המחשבה (מחשבה נהירה הנקייה מאמונות מגבילות), התנהגות (דרך ארץ) והתכוונות ("בכל דרכיך דעהו").¹⁰

יש המתייחסים לחכמות אומות העולם כניצוצות של אור הפזורים ומשוחים על שברי כלים, שיש לאוספם ולהשיבם לשורשם. אורות פזורים שיכולים לגלות

פנים בתורה, ולזכות לאיחוי, הקשר, בירור ודרך.

קשה למתוח קו ברור בין אורות לכלים כפי שהם מתגלים במציאות. ניקח לדוגמה את הפסיכולוגיה: האם היא בחזקת כלי, דרך התייחסות מסוימת, המהווה צוהר לאור האלוהי? או האם היא משליכה אור על האדם וחיי, ואף יכולה לגלות פנים בתורה? אפשר ששאלה זו טמונה בדברי חז"ל ביחס למילה 'צוהר' ("צוהר תעשה לתיבה")¹¹: יש שראו בו חלון (שאפשר לראות דרכו), ויש שראו בו אבן טובה ומאירה.¹²

[3]

בין חכמה לתורה - היהדות כמצע חי לניצוצות החכמה

חי, תורת חיים, דרך - בהם אוצרות חכמה ומעש מכל קצוות תבל יכולים להאיר מתוך עושר והקשר רב-פנים.

אפשר שהמונח 'תאמין' אף משליך אור על דרך עמוקה של בירור, המתייחס למהלך האמוני של גילוי ה' בעולם. נשאל: מתוך אמונה בהשגחה, אילו איכויות מבקשות להתגלות, מה מבקש להתפתח מבחינה חברתית, אישית, היסטורית, סביבתית, וכיצד אלה יכולים להעשיר, להעמיק ולשרת מהלך זה של גילוי אלוהי - הן מצד מה שמבקש להתגלות, והן מצד ה'תשובה' היהודית הנדרשת על מנת לבררם.

ברצוני להדגיש נקודה אחרונה זו, שלפעמים לא מספיק ברורה במחזותינו. תהליך הבירור הוא מפגש דיאלוגי הדורש קשב וענווה, שכולנו יכולים לצאת ממנו מרווחים. השאלה היא לא רק כיצד תורת אמת יכולה להורות דרך לאומות העולם, או להוות מצע

מאמר חז"ל הידוע "חכמה בגויים תאמין" יכול להשליך אור על נקודה מרכזית נוספת כמפתח להתייחסות ודרך של בירור. מה עניינו של המונח "תאמין"¹³ בהקשר זה, לעומת מילים אחרות שאולי מתבקשות יותר, כמו 'לקבל' את האמת, או כדברי הרמב"ם: "ושמע האמת ממי שאמרה"¹⁴?

נזכיר את ההקשר היותר רחב של הביטוי, שיכול להורות דרך בתהליך הבירור:

אם יאמר לך אדם: יש חכמה בגוים - תאמין... [ואם יאמר לך אדם] יש תורה בגוים - אל תאמין.¹⁵

מה ההבדל בין 'חכמה' ל'תורה'? לכאורה חכמה היא נקודה, ניצוץ, ברק מקומי, לעומת תורה שהיא דרך חיים, מארג רחב ושלם. מכאן אפשר ללמוד שנקודות של חכמה ואמת אצל אומות העולם יכולות להיות חשובות ויקרות ערך כשלעצמן, ואף לתרום רבות, כשהיהדות מהווה מצע

¹³ איכה רבה ב, ג

¹⁴ הרמב"ם, תחילת הקדמתו למסכת אבות, "שמונה פרקים"

¹⁵ מדרש איכה רבה, פרשה ב, סימן יג

¹⁰ משלי ג, י

¹¹ בראשית ו, טז

¹² רש"י, שם

יקרה לנו כתורת חיים - כיצד אנו יכולים לברר, לזכך, ולאמץ אל ליבנו ואל חיינו את מלוא אוצרות החיים באופן אינטגרטיבי?

ודרך חיים לחכמות אומות העולם, אלא גם מה אנחנו יכולים ללמוד מהרעיונות, הדיסציפלינות, הזרמים וההתפתחות של יד ההשגחה בכל מקום באשר הוא? ואם התורה

[4]

סיכום ביניים לקראת הבאות

« אחד האתגרים החשובים הוא לשמר ולהעצים את הזיקה אל האחד שמאחורי ריבוי הגילויים (המרכזית כל כך ביהדות), לעומת הנטייה להזדהות עם הריבוי הנחוזה לא פעם כפירוד.

« היהדות היא בעלת אחדות רחבה שבכוחה להכיל ולכלול את המגוון העשיר של רעיונות ודרכים. היחס לחכמת הגויים כרוכה בברור, זיכור והכלת כל החכמות בצורה המעשירה ומעצימה את הגילוי האלוהי בעולם.

לפני שנמשיך נסכם את עיקרי הדברים שהובאו עד כה:

« מסע החיים הוא הגילוי האלוהי המתחדש כפי שזה משתקף דרכנו: התחדשות הן מצד הרצון האלוהי והן מצד היכולת שלנו לקלוט, להפנים ולעבד אותו דרך תהליך ההתפתחות שלנו.

« עם תהליך ההתפתחות מסע גילויים זה אף יכול להתפתח לכדי דיאלוג קיומי ער וחי, שהזיכור שלנו יכול לאפשר להיוודע אליו ולקלוט אותו כראוי.

[5]

נלים ודרכים בעבודת הבירורים

האדם מבקש לחיות בקדושה ולחבור לבוראו, ועולות מחשבות שהן כביכול 'זרות' למהלך הזה: טרדות, זיכרונות, פחדים, כעסים, תאוות וכד', כשלפעמים מדובר על דברים המסיחים ומרחיקים מהכוונה והמיקוד, ועתים בדברים שהם לכאורה היפך הקדושה.

הבעל שם טוב הציע רעיון מהפכני: המחשבות הזרות נדמות להסחה אך הן בעצם בעלות תפקיד חייוני: הן בעלות כוח התחדשות ניכר, ומאפשרות לדייק את הקשר והדיאלוג החי עם האלוהים.¹⁷

אחרי שזיהינו את שורשיו העמוקים של עבודת הבירורים, נראה כיצד עבודה זו נעשית בפועל. ניוודע לכלים שיכולים לשרת אותנו בזירה האישית והקולקטיבית כאחת, ביחס לתהליכים וזרמים העולים מבית ומחוץ.

נשליך אור על הדברים דרך החסידות ותורת הראי"ה קוק, ונמחיש אותם דרך דוגמאות מחכמות אומות העולם.

אפשר להעזר בתיאורים המובאים בחסידות ביחס ל"עבודה שבלב זו תפילה"¹⁶ כמיקרוקוסמוס לעבודת ה' במובן הרחב:

¹⁶ מסכת תענית ב, א

¹⁷ הבעל שם טוב על התורה, עמוד התפילה קכ

כדי להבין זאת נקדים קצרות: לפי החסידות כל מצב 'נפול' (משובש) הוא השתלשלות של כוח חיובי, המבקש לשוב לשורשו החיובי בתהליך של תיקון. כך למשל התאווה היא מצב נפול של כוח האהבה (שדרכה להתפשט), וכוחות שיש בהם מן הצמצום האנרגטי (פחד, קנאה, כעס...) הם מצבים נפולים של כוח היראה (המכוון ומנתב, והרגיש לנוכחות הזולת).

כך לפי החסידות, מה שמכונה 'מחשבות זרות' (הזרות להתכוונות ולדביקות באלוהים) הן לא אחר מאשר חלק מהדיאלוג הרבוד בין האדם לאלוהיו - אם רק יודעים להקשיב באופן יותר עמוק ולעבוד עם מה שעולה. במקום להיתפס לאופן הביטוי החיצוני יותר, עובד ה' יכול לשאול את עצמו: מהי האיכות הפנימית, השורש החיובי שמאחורי הדברים, המבקש להתגלות ולהיות חלק מהדיאלוג עם אלוהים חיים? למשל, אפשר שמחשבה 'זרה' זו של תאוה אינה אלא דרכו של הכוריאוגרף הגדול לעורר בנו את כוח האהבה ולהביאו אל תוך הקשר, או הפחד מפני יחסו של האחר כלפינו יכול להוות תזכורת להיפתח לנוכחות האלוהית ולחשיבות של יחסו אלינו - בכלל וכמצפן פנימי.

מדובר בעבודה פנימית מדהימה הכרוכה בקשב ער, הנותנת מקום לכל אשר עולה בנו כאפשרות והזדמנות להעמיק, להעשיר ולהחיות את הקשר החי עם אלוהים. כאמור, עבודה זו לא מצומצמת לזמן התפילה אלא מומחשת דרכו בהיותו מעין כור חיתוך של התקשרות. זאת דרך חיים - "בכל דרכיך דעהו".¹⁸

לפני שנראה את ההשלכות של עבודה זו ביחס לחכמות אומות העולם, ניעזר

בדבריו של הראי"ה קוק כדי להרחיב את הקשב והערנות מהזירה האישית ולכלול גם תהליכים וגילויים קולקטיביים. הראי"ה קוק העניק משמעות לתהליכים אישיים, היסטוריים ואמוניים כאחת מתוך רחבות אופקים ונועזות נדירה, ופתח צוהר לחוש את יד ההשגחה הטמונה בהם. גישה דינמית זו אפשרה לו לחבוק את הקיים ולהצביע על תהליכי התפתחות הטמונים גם במה שנראה כרחוק מדרך רצויה. כך למשל הוא התייחס לתופעת החוצפה המצויה בדורנו כסוג של עזות הדרושה כדי לשחרר אותנו מיראה לא בריאה ומחלישה, שבכוחה להצמיח גישה אמונית יותר עצמית וחיונית. באופן דומה הוא לימד שהכפירה באה לברר את האמונה, בהיותה מעוררת שאלות ותהיות כלפי העולם האמוני הדורשות התייחסות יותר נרחבת ועמוקה. על אותו משקל הוא השליך אור על התהליך ההיסטורי בו העבודה הזרה קדמה לאמונה בא-ל אחד, ובכך יצרה תשתית חוויתית ובלתי אמצעית של חיבור ודביקות, בדומה לאופן שבו כוח הדמיון, עם זיכוכו, יכול להוות יסוד לנבואה.¹⁹

אסכם ואצביע על כמה נקודות עיקריות שיכולות להיות לעזר בתהליך הבירור בפועל, כדרך חיים:

« להיפתח להקשיב למה שעולה, מתוך עדות נקייה, ללא שיפוטיות (אימון חשוב כשלעצמו בעולם הדתי המורגל, ואף הנוטה למהר לבחון את המציאות (ואת השונה) בסקלה ערכית).

« שום דבר אינו מובן מאליו, ואפשר להציב סימן שאלה אחרי כל הנחה ואקסיומה. לזכור שהמציאות היא ערבוביה של ניצוצות - נקודות אמת, ו'קליפות' הבאות להגן עליהן,

¹⁸ משלי ג, 1

¹⁹ הראי"ה קוק, שמונה קבצים א', שצ"ח, א', קע"ח, עולת ראי"ה ב' עמ' ר"ס ד"ה מגיד, עין איה על ברכות ט', ק"ג, ועוד.

אך אגב אורחא גם נוטות להסתיר אותם. כדרכו של אברהם אבינו, שדווקא בהטילו ספק במה שנחשב לאמת בזמנו - הגיע לאמונתו.²⁰

« להיפתח למה שעולה כחלק מדיאלוג חי עם אלוהים. לנסות להקשיב ליד ההשגחה מתוך ענווה והכרה בכך שאיננו יודעים, מתוך מבט דינמי ורחב אופקים: מה, על דרך האפשר, מבקש להתעורר, להתגלות, להתעצם, להאיר, לדייק את דרכו? לאן

פנינו, ומה יכולה להיות ההזמנה אלינו כעת? » מהן נקודות האמת והחיות הפנימית מתוך מה שעולה, ואיך אפשר לדלות אותן מתוך המורכבות והערבוביה שהן כרוכות בה כעת?

« כיצד נקודות האמת יכולות להשתלב בקומפוזיציה הערה של האמונה היהודית? עם איזה רעיונות הן מתכתבות, על מה הן באות להשליך אור, להיות בדיאלוג, מבקשות לחדש?

[6]

המחשת תהליך הבירור | דוגמאות מחכמת אומות העולם

האקסיסטנציאליזם, אדם הושלך לעולם חסר פשר ומשמעות, כשהוא יוצר את עצמו ואת חייו בכוח בחירתו החופשית. אך מוגבלותו האימננטית של הסובייקט לא מאפשרת לו לפרוץ את בדידותו הקיומית או ליצור חיים בעלי משמעות - והוא נותר במציאות חיים אבסורדית.

כבר ממבט ראשון אפשר להיווכח במתנות יקרות הערך לרוב שהאקסיסטנציאליזם בא לעורר ולהעניק. חיפוש, חירות, בחירה חופשית, האחריות ליצירת חיינו, אותנטיות, איכויות אלה נמצאות, בצורה זו או אחרת, גם במחזותינו - אלא שהן מקבלות טעם אחר מתוך הקשרן הרחב יותר.

תחת להיות שותף לבורא בתיקון העולם - האדם נותר בבדידותו ובמציאות אבסורדית חסרת תקנה. האחריות האישית מוחלטת: כל כובד חייו ומשמעותם מוטלת על האדם - אך לשווא. בחירתו החופשית היא לא מתנת הא-ל, רשות שאלוהים נתן לאדם ושמח ביוזמתו ("נצחוני בני")²² - אלא הסיכוי

נמחיש את הדברים בשתי דוגמאות של זרמים בעלי השפעה ניכרת בעולם המערבי: האקסיסטנציאליזם והפוסטמודרניזם. מדובר בשתי גישות (לא יהודיות בעיקרן), רחבות היקף ובעלות השלכות רבות ושונות. אף שמדובר בגישות הראויות להצגה מכבדת ולעיון רב, במסגרת זו אין לי אלא להציגם בקיצור נמרץ, ולהעניק כיווני בירור (גם כן בקיצור נמרץ),²¹ באופן הנוגע בחלק מהנקודות שהובאו עד כה, וגם הפותח אפיקים חדשים.

האקסיסטנציאליזם הוא זרם פילוסופי בעל השפעה עמוקה על הפסיכולוגיה והתרבות המערבית מסוף המאה ה-19 ועד המאה ה-20. בין הוגיה הבולטים אנשי שם מאומות העולם, פילוסופים וסופרים כגון קיגור, ניטשה, דוסטויבסקי, היידגר, סארטר וקאמי.

האקסיסטנציאליזם מרד בעולם האידיאות שקדם לו, והתייחס למציאות הקיומית כפי שהיא נחוית ונוצרת על ידי האדם הפרטי, החי, המרגיש, הפועל. לפי

נפש-רוח / אילן ודבורה נוב, בפרק: בין החלל הפני והריק הקיומי

²² מסכת בבא מציעא, נט, ב.

²⁰ כפי שלימד הרב יצחק גינזבורג בשיעוריו על תורת הנפש

²¹ להרחבת הבירור בין החסידות לאקסיסטנציאליזם ראו: כנפי רוח - פרקים ביצירה, זהות, ויחסי גוף-

היחידי שלו ליצור את עצמו ואת חייו.

לשם מה מתנות יקרות ערך, שאינן זרות ליהדות, צריכות להתגלות על רקע כה שומם של זרות, נפרדות, בדידות ואבסורדיות?

גם הפוסטמודרניזם, אף שממבט ראשון נראה רחוק הרבה יותר מערכי היהדות, נושא בחובו מתנות יקרות ערך. להזכירנו: הפוסטמודרניזם כולל מגמות פילוסופיות, חברתיות ותרבותיות רחבות, שהחלו במחצית השנייה של המאה העשרים, אשר שוללות ודאות ומשמעות יציבה, ומציגים גישה ספקנית כלפי האידיאולוגיות והמטא-נרטיבים המודרניים.²³

הפוסטמודרניזם לוקח אותנו (מרוצנו או בעל כורחנו) אל הקצה ומעבר לו. בשברו כל קונצנזוס הוא מזכיר לנו שהכול יכול להיות, הוא פותח אינסוף אפשרויות, וכך מרחיב את דרכי הגילוי של האינסוף. הוא מזכיר שהאמת שורה בכול, את התוקף והחשיבות של הידילוג בין נרטיבים שונים, את הענווה שהיא תוצאת פירוק של הרעיונות הגדולים שבהם האמנו - אכן שום דבר לא מובן מאליו. הוא פותח אותנו למבט חדש ורענן המאפשר להתייחס באופן מיטבי למצב הקיומי החלקי והחסר, ולא רק לייחל למציאות אחרת. הוא מחזיר אותנו למרחבים של אי ידיעה - שהינה לא אחרת מאשר תכלית הידיעה.

אך מה פשר גילויים של אוצרות אלה דווקא מתוך מציאות קיצונית של פירוד, שבר, מבוכה, ספק, דיסאוריינטציה וחוסר שחר?

נשליך אור על אופני הגילוי הקשים של אוצרות יקרים אלה מבחינת תהליך ההתפתחות הדינמי - נושא שהעלנו בתחילת הדברים.

החיים הם אורגניזם חי, ובמצבו הטבעי והבריא המערכת כולה נמצאת בתהליך של התפתחות. אך לכל חלק מהמערכת יש את הקצב ואת התנאים הדרושים לה והתומכים בהתפתחותה המיטבית. לפעמים המערכת כולה נעה קדימה, אך חלקים ממנה נותרים מאחור, או הולכים לאיבוד בהלך הרוח הכללי, לא מוצאים את מקומם או את דרכם להתממש, להיבנות ולהתגלות.

נדמה שכל אדם מכיר זאת מחייו: בתקופת ההתבגרות דרוש לרוב מרחב ואף מרחק מהסובבים על מנת שהעולם הפנימי האישי יוכל להתהוות, להתעצם ולהתגלות. כמו כן בתקופות חיים שונות אנו נוטים להשקיע הרבה זמן וכוח בתחומים מסוימים (משפחתי, מקצועי, בריאותי, רוחני...) על חשבון חלקים אחרים בנפש ובחיים. אך המערכת כולה מבקשת להתפתח, ואותם חלקים שזכו לפחות התייחסות מוצאים את ביטויים בצורות ובזמנים לא צפויים. כך למשל אדם שהזניח את בריאותו או את עולמו הרגשי עשוי למצוא את עצמו במצב קיצון בו דברים שלא שלא מספיק השגיח בהם זקוקים עתה להתייחסות מיוחדת. ויש מצבים כמו טראומות, בהם המערכת מתקשה להכיל ולעבד את אשר היה, החוזרים ומתדפקים על שערי ליבנו - עתים אף בצורות קשות ביותר. כך או אחרת, החלקים השונים מחפשים את דרכם להתפתח ולהתממש, וגם מעוררים את המערכת כולה להיפתח לאותן איכויות, ליצור איזונים חדשים ולהתעשר.

אם לחזור לאקסיסטנציאליזם ולפוסטמודרניזם: פיתוח האותנטיות האישית היתה זקוקה למרחב מירבי - אפשר אפילו אינסופי. מרחב הנקי מאידיאולוגיות גדולות שאדם נדרש

²³ חלק מהכתוב אודות האקסיסטנציאליזם והפוסטמודרניזם מובאים מתוך הוויקיפדיה

להתבטל אליהם, נקי מדוגמות דתיות שלא נתנו מקום לדרכו של הפרט. מרחב מחייה - מקום להיות.

כדברי סארטר: "אדם מאבד את עצמו כאדם-על-מנת שהאלוהים יוכל להיוולד. אך רעיון האלוהים מהווה סתירה, ואנו מאבדים את עצמנו לשווא. אדם אינו אלא תשוקת שווא." ²⁴ או ניטשה: "האלהים הוא השערה, אך מי האיש אשר ישתה עד תום את עיני ההשערה ההיא ולא ימות?" ²⁵ נדמה שאין מקום לאלוהים ולאדם לשכון יחדיו - החירות והאותנטיות האישית דורשות מרחב אינסופי. האלוהים נתפס כמאיים על עצם הקיום, החי והאותנטי, על רצונותיו של האדם ותשוקותיו, חד פעמיותו וייחודו. דרושה נסירה להמשך התפתחותו.

באופן יותר עמוק, אפשר לזהות את שורשיו של האקסיסטנציאליזם עוד בשאלות היסוד של הבריאה - ביחס לחלל הפנוי שה'יצר על מנת לפנות מקום לבריאת העולמות, על פי תיאור הבריאה הקבלי. ²⁶

האם אכן הושלכנו אל עולם ריק, חסר פשר ומשמעות, כדעת האקסיסטנציאליסטים? האם גם אנו אבדנו בריק הקיומי - בין אם זו לובשת צורה של שממון, דיכאון, תחושת חוסר משמעות או מתח בניסיון תמידי למלא? או כדעת החסידות: האם נבראנו אל מרחב קיומי המלא בנוכחות אלוהית נסתרת, המזמינה אותנו להזדכך, להקשיב, לפענח, ובעיקר - המאפשרת קשר חי?

אך קשר חי דורש את האותנטיות האישית, המצריכה תשומת לב ופיתוח. וזה בדיוק מה שהאקסיסטנציאליזם בא לעורר. כאמור: דברים שטרם זכו למלוא התפתחותם, דיוקם ומקומם, שבים לחפש את מקומם

בחינו האישיים והקולקטיביים.

כפי שהקדמנו: תהליכי ההתפתחות הם קריאה והזמנה לפרט ולחברה כאחת. כמה אנו קשובים לקולות אלה המבקשים את דרכם להתהוות, וכמה אנו פתוחים גם להיבנות בעצמנו? כמה אנחנו באמת מעודדים, או מאפשרים, את אותה אותנטיות ועצמיות עמוקה: בחינוך, בחברה, ביחס לעבודת ה'? כמה אנו חיים את הדיאלוג החי, ולא רק מורידים את הראש, משפילים מבט ומיישרים קו? כמה אנו בוחרים, ובוחרים מחדש, פתוחים באמת לאשר מתהווה, אהיה אשר אהיה?

האם טרם נבנינו דינו כדי שאפשר לשוב ולחבור, כאדם אותנטי, פתוח וער - לחיות בדיאלוג חי עם האלוהים? עד מתי נחיה באינרציה של פירוד, בידוד וייאוש, המוחשים כל כך במחוזותינו?

עד שלא נשכיל לברר ולאמץ אל ליבנו את ניצוצות האמת, את אותן מתנות יקרות ערך, המחפשים את דרכם להתברר ולהתכלל.

אם האקסיסטנציאליזם היה צריך להתמודד עם הבדידות הקיומית, האבסורדיות, חוסר הפשר ושאלת המשמעות של חיים בריק הקיומי, הפוסטמודרניזם התמודד עם פירוק ופרגמנטציה, על ריבוי הגורמים וההסחות הכרוכים בכך. ואולי פירוק והסחה אלה היו נצרכים כדרך להשכיח מעט את הבדידות והאבסורד?

נחזור לבראשית, לתיאור הבריאה הקבלי: אם יסודות האקסיסטנציאליזם מצויים ביחס 'לחלל הפנוי' המבקש עדיין להתברר, שרשי הפוסטמודרניזם מצויים בשבירת הכלים - המבקשת עדיין אחר תיקונה.

לבוראו, בהיות הכול מלא אור אין סוף. אז 'צמצם את אורו ופינה מקום', 'לחלל הפנוי', לבריאת העולמות.

J.P. Sartre, Existentialism and Human Emotion ²⁴

פ. ניטשה, כה אמר זראטוסטרא ²⁵

שה' רצה לברוא את העולם, לא היה מקום כביכול ²⁶

חיים. כמה אנחנו מוכנים, או מעוניינים, לשאת את המורכבות ואת חוסר הקוהרנציה, עד שנמצא את דרכנו המתחדשת?

נדמה שחוויות הנפרדות היא אחת האתגרים המרכזיים בימינו, המבקשת את דרכה להתברר. האם החוויה האנושית יכולה להיסדק או להתרפא כל כך עד שתתגלה האחדות שבתשתית הכול - אחדות כוללת, רחבה, דינמית, אשר במרחביה האדם והא-ל יכולים לשכון יחדיו, אף לרקוד... אחדות פתוחה החובקת ואף חוגגת את כל ביטוייה וגילוייה, שאינם אלא חלק ממנה?

האם אנו מזוהים עם השבר ונתונים לו, או פתוחים לשחרר את אשר היה ולהמשיך הלאה? כמה אנחנו נשמרים שמא נשוב להיפגע, להתאכזב, להתפרק - או האם אנו יכולים לחבור לעומק האחדות שקדמה לשבירה, ואף השורה בה עצמה?

איזה סוג של תיקון יכול להוות מענה לשבר? כמה אנו פתוחים ליצור מחדש עם כל השפע של ניצוצות החיות, אף עם שברי הכלים, או כלים חדשים - וכמה אנו מנסים שוב ושוב, ללא הצלחה, להדביק את החלקים בחזרה? עם השבירה נפתחו מרחבים חדשים, התרבה מאד שטח הפנים החשוף לקשר עם אלוהים

[7]

תהליך הבירור האורגני - עם השיבה לארץ

להאיר את הגוף, ומה שמאירה זה נקרא נשמה, וע"ז אמרו בש"ס (ע"ז ה) "עד שיכלו כל הנשמות שבגוף".

ומה שנשאר עוד גוף שלא היה בכוח האדם לעשות ממנה נשמה - זה נכנס לקבר להיטמן בעפר, כעניין כל דבר הנזרע בארץ, שיקרבו הימים שהי"ת יברר גם זאת ויצמחו מהארץ...³⁰

עם שובנו לארץ אולי הגיע הזמן להיפתח לתהליך האורגני, בו שום דבר איננו לשווא - כמו בעולם האמוני.

גישה אורגנית זו מזכירה לנו את הנוף הטבעי של חיינו, מחזירה אותנו להקשר הקיומי שלנו כחלק מהבריאה, המלאה בכוחות חיות וצמיחה, התחדשות והבראה. היא מחזירה לנו את הענווה של היות חלק מתהליכי חיים הגדולים מאיתנו, את האופטימיות שידועת ש"הרבה דרכים למקום".³¹ שגם מה שאין

עוד צעד אחד לסיום. התייחסנו הרבה לתהליכי בירור, מתוך דגש על ניצוצות האמת המבקשים להתברר ולשוב לשורשם. אך מה ביחס לכל השאר?²⁷

נכון, מעט מן האור דוחה הרבה מן החושך.²⁸ יש דברים שעצם הפרספקטיבה הרחבה בכוחה להסדיר, ויש שדרוש תהליך בירור יותר מובהק. אנו למדים ניסיון, אישי והיסטורי, שלא די להתייחס רק לנקודות הטובות, ושמה שמודחק ולא זוכה להתייחסות מספקת סופו למצוא את דרכו לפרוץ בדרכים אחרות, קשות לרוב.

מקור חסידי משליך אור על התהליך האורגני החובק כול של מהלך הבירור.²⁹

לעת מצוא זו קבורה. היינו שזה נסתר לגמרי מדעת אדם. כי מה נכנס לתוך הקבר הגרוע שנמצא בגוף האדם: מה שלא השיגה ידו לברר ולהאיר באור. כי הנפש ניתנה באדם

²⁷ מעניין השימוש הקבלי במונח 'קליפות', כשהיום יודעים שהרבה מהערך התזונתי נמצא בקליפות דווקא.

²⁸ רבנו בחיי, חובות הלבבות, שער יחוד המעשה, פרק ה

²⁹ קטע מתוך מהלך המבוסס על הפסוק "על זאת יתפלל כל חסיד אליך לעת מצוא רק לשטף מים רבים אליו לא

³⁰ רבי יעקב מאיביצא, בית יעקב, חיי שרה

³¹ הרמח"ל, דעת תבונות, קסח

בכוחנו לברר מתברר בדרכו - מתכלה כפי שידענו אותו, הופך למעין קומפוסט המעשיר את אדמת החיים לקראת הבאות, מהווה חלק מכוח המצמיח של מה שמבקש עוד לצמוח, להתהוות ולפרוח.

כמו בטבע גם בהיסטוריה. לאורך הדורות קמו ניסיונות שלא צלחו בזמנם, שעלו ושבו למקור מחצבם, רק כדי ללבוש צורה אחרת בזמנים אחרים: עתים בבלי דעת לאשר היה, ועתים באופן שונה בתכלית מההתכוונות הראשונית.

ויש שצלחו. והנה בחסדי ה' אנחנו כאן. "בשוב ה' את ציון החיינו כחולמים".³² כמו בחלום - שהכול יכול להיות ואפשר גם

להתפכח מחלום, ממציאות שנדמית כעלמא דפירודא, אל הדמיון הנקי של ארץ ישראל.³³

התכלית האחרונה של כל ההווה כולה היא גילוי אור ה'... באחדות עליונה כזאת, שלא יהיה שום ניצוץ חיים שהיש העצמי שלו לא יתעלה... ואז יהיה העילוי של כל ההווה כולה זורח בכל פרט ופרט בפני עצמו, כדוגמא של אספקלריא, שכל מה שעומד נגדה מוזרז ונראה בה, ואין קץ לאושר גדול זה. ומשום כך צריכה היא ההווה להיפרד בתחילה לחלקים היותר קטנים, וצריכות שבירות גדולות לצאת אל הפועל, כדי להפריד את הנקודות. ואחר צחצוחן וזיכוכן, הלא תהיה כל נקודה כוללת כל היש כולו, והכל מלא אור ה' וכבודו.³⁴

דבורה נוב היא פסיכותרפיסטית ומרצה.
מספריה: חולף לנצח, כנפי רוח, אל העצמי.

ואורותיה, להבהקת רוח הקודש וזהריו... 'אוירא דארץ ישראל מחכים' (הרא"ה קוק, שמונה קבצים, ז, קסז).

³⁴ שמונה קבצים, א, תתקב

³² תהלים ככו, א

³³ "הדמיון של ארץ ישראל הוא צלול וברור, נקי וטהור, ומסוגל להופעת האמת האלוהית... מוכן להסברת נבואה

היהדות והחכמות: טכנולוגיה, מדע ופילוסופיה

הרב ד"ר רפאל שוח"ט

[1]

הטכנולוגיה במקרא ובמדרשים

של נח היתה" (בר' רבה כג, ג), והוא החל ללמוד את אמנות כלי נחושת וברזל מתובל קין. "כיון שנולד נח מהול, מיד ידע למך ואמר "ודאי זה ינחמנו. ומהו מעצבון ידינו? קודם שנולד נח...היו זורעין חטים וקוצרים קוצים ודרדרים. כיון שנולד נח, חזר העולם לישבו. ולא עוד אלא עד שנולד נח היו עושין מלאכה בידיהם...נולד נח, התקין להם מחרשות ומגלות וקרדומות וכל כלי מלאכה" (תנחומא פ' בר' יא). נח המציא את המחרשה וכל כלי עבודה בשדה ודרך זה הוא תיקן את קללת האדמה, שנתקללה גם בעקבות חטא אדם וגם בעקבות חטאו של קין. לא רק שהוא עסק בטכנולוגיה לטובה הכלל, אלא שצעד זה מוכר כלגיטימי להסיר את קללת האדמה. "ויקרא שמו נח לאמור זה ינחמנו ממעשינו ומעצבון ידינו מן האדמה אשר אררה ה'" (בר' ה, כט). נח מבין שהקב"ה מעוניין שהוא יגלה טכנולוגיה זו. והרי "ונח מצא חן בעיני ה'". עתה אנו מבינים מדוע כשפנה הקב"ה אל נח ואמר לו לבנות תבה, לא השיב נח תשובה שרובינו היו משיבים: "היינו רוצים אבל אין לנו מושג איך לבנות ספינה", כי נח היה טוב עם הידיים ומאוד יצירתי. בשבילו לבנות תיבה זה היה אתגר המתאים לו. ואם כלי העבודה בשדה היו תרומתו להתגבר על קללת האדמה, התיבה היתה גולת הכותרת של תרומתו הטכנולוגית להצלת העולם. לאחר המבול, נח הבין את גודל האסון שקרה והרגיש נקיפות מצפון. הוא אינו יכול לחיות עם מה

בלידת קין כתוב "קניתי איש את ה'" (בר' ד א) כלומר, יצרתי איש יחד עם הקב"ה, כמו 'קונה שמים וארץ'. קין הוא איש בעל יצירתיות וגם עם יצרים. היצרים גורמים לו לקנאה נגד אחיו עד שה' אומר לו: "הלא אם תיטיב שאת...ואתה תמשול בו" כלומר יש לך אפשרות למשול בעצמך וביצריך אם רק תנסה. אבל היצירות של קין גם מגיע עם יצירתיות. הוא בונה עיר "ויהי בונה עיר, ויקרא שם העיר כשם בנו חנוך" (בר' ד, יז). היצירתיות עוברת מאב לבן במשפחת קין. לנכדו למך היו שלושה ילדים מאוד כישרוניים. יבל שהיה "אבי יושב אהל ומקנה" (בר' ד, כ), יובל "אבי כל תופש כנור ועוגב" (בר' ד, כא) ותובל קין, לוטש כל חורש נחושת וברזל". יש כאן כשרון בגידול בקר וצאן, כשרון אמנותי-מוסיקלי וכשרון ביצירת כלי עבודה ומתכות. אלא שהמדרש, ורש"י בעקבותיו תופש כל זה בשלילה. אהל - הכוונה לבתים לעבודה זרה, כנור ועוגב - לפלחן ע"ז, וכלי מתכות לרוצחים. (ראה רש"י שם, ובר' רבה כג, ג). עד כאן כל התיאור של יצירה במשפחת קין היא שלילית. מול שלשלת קין יש שלשלת שת בן אדם, שנולד בצלמו. בשושלת שת כתוב: "זה ספר תולדות אדם". גם לו יש צאצא בשם למך ולו בן בשם נח. נח הוקסם לחלוטין עם היצירתיות של שושלת קין ומשוכנע שניתן להשתמש בכשרון זה לטובה. הוא נשא את נעמה, אחות תובל קין לאשה: "א"ר אבא בר כהנא: נעמה אשתו

שקרה, עם גודל רגשי האשם על שלא הציל את הדור, ונוטע כרם להשתכר. "ויחל נח איש אדמה ויטע כרם" (בר' ט, כ). בתורה רק עוד אדם מכונה איש אדמה, שהוא קין. "וקין היה עובד אדמה" (בר' ד, ב). נוח תוהה אם משיכתו ליצירתיות של משפחת קין לא העבירה אותו על דעתו. הרי קין הרג אדם אחד שהיה רבע העולם, ואילו נח לא ניסה להציל את דורו ובגללו נהרגו כמעט כולם. אבל בסוף הוא מבין שהוא אינו קין. הוא

צאצא של שתי שידע שהעולם מושתת על כך שבני אדם נבראו בצלם, וממשיכו של נח הוא בנו שם. שם יודע כי לאדם יש זהות ומטרה. עוד ימצאו בני אדם המשתמשים בטכנולוגיה לרעה, כגון בסיפור מגדל בבל שראשו בשמים, אבל יהיו גם בני נח שיבינו איך להשתמש בה לטובה.

עד כאן התייחסנו רק לטכנולוגיה שהיא מדע מעשי. מה בקשר למדע עיוני?

[2]

המדע בתלמוד

בתקופה העתיקה הבבלים והמצריים התעניינו במתימטיקה ואסטרונומיה אבל עדיין לא מדע אמפירי אקספרימנטלי. אפלטון היווני (כ-300 שנה לפני הספירה) חשב שהאמת מצויה רק ברובד של האידיאות הטהורות ואילו חכמת הטבע, (קרי פיזיקה) היא עניין של עולם "הדוקסה", כלומר דעות לא מוכחות. על כן אין זה פלא שהמדע המעשי והאמפירי התחיל בצורה איטית לאחר תקופת אריסטו. אריסטו התעניין בגרמי השמים, אבל היה זה קלודיוס תלמי במאה שניה לספירה באלכסנדריה שניסח את יסודות האסטרונומיה, תפיסה שהחזיקה מעמד על לקופרניקוס ובמיוחד גלילאו וגילוי הטלסקופ. חז"ל בתקופה זו התרשמו מן החכמה החדשה והכריזו: "אם יאמר לך בן אדם יש חכמה בגוים תאמין" (איבה רבתי ב, יג). הם גם לא נרתעו מפני שיח ושיג עם חכמי האומות: "ת"ר חכמי ישראל אומרים לגלגל קבוע ומזלות חוזרין וחכמי אומות העולם אומרים לגלגל חוזר ומזלות קבועין" (פסחים צד ע"ב). המדע האסטרונומי החדש היה מוכר מאוד בעיני חכמינו. ההערכה אליה היתה רבה. כך שבדור השני של אמוראי ארץ ישראל אמר ר' שמעון בן פז בשם רבי יהושע

בן לוי בשם בר קפרא: "כל היודע לחשב בתקופות ומזלות ואינו חושב, עליו הכתוב אומר 'ואת פועל ה' לא יביטו ומעשה ידיו לא ראו'" (שבת ע הע"א). המהרש"א על אתר כותב שר' שמעון בן פז אינו מתכוון לחישוב הלוח העברי והמועדים, שהרי זה תלוי בלבנה, אלא כוונתו לחישוב מהלכי גרמי השמים באופן כללי. גם רבו של ר' שמעון בן פז, רבי יוחנן אומר: "מנין שמצוה על האדם לחשב תקופות ומזלות? שנאמר: ושמרתם ועשיתם כי היא חכמתכם ובינתכם לעיני העמים. איזו היא חכמה ובינה שהיא לעיני העמים? הוי אומר זה חישוב תקופות ומזלות" (שם). רש"י על אתר מסביר מדוע לדעתו חכמה זו נחשבת בעיני העמים: "שחכמה הניכרת היא, שמראה להם סימן לדבריו", כלומר היא חכמה אמפירית עם השלכות מעשיות. גם בקרב אמוראי בבל מצויה הערכה רבה לחכמה זו. שמואל אמר: "נהירין לי שבילי דרקיע כשבילי דנהרדעא" (ברכות נח ע"ב). ההערכה של חכמינו לא הסתיימה באסטרונומיה, וכללה גם הערכה לרפואה: "תנא דבי ר' ישמעאל -"ורפא ירפא" (שמות כא, יט) מכאן שניתנה רשות לרופא לרפאות" (ב"ק פה ע"א). וגם אם פעמים נשמעה ביקורת על התחום:

"רבי יהודה אומר משמו [של אבא גוריון]:
...טוב שברופאים לגהינם". (משנה קידושין
ד, יד), המאירי טוען שמדובר ברופא שאינו
משתדל מספיק עבור החולה או שאינו בקי

ומעמיד פנים כבקי. על כן אמרו: "אסיא
דמגן במגן, מגן שוה" (ב"ק פה ע"א), כלומר,
רופא המוכן לרפאות בחינם אינו שווה כיוון
שלא יתאמץ עבור החולה (רא"ש).

[3]

הפילוסופיה היוונית

בספר הכוזרי (א, סז) שהתורה ללא תסתור
דבר שהוכח באופן שכלי. על כן היתה
התעניינות רבה בפילוסופיה וגם במדעים
שנולדו ממנה כגון אסטרונומיה, פיזיקה,
לוגיקה, והחכמות המעשיות, כגון מוסר
ורפואה.

עתה, אני חייב להסביר שני מונחים. הסברנו
מהי פילוסופיה. אבל מהי פילוסופיה דתית?
ובמיוחד מהי פילוסופיה יהודית? ובנוסף ניתן
לשאול איך יש בכלל פילוסופיה דתית, הרי
שהדברים נראים כתרתי דסתר. פילוסופיה
בנויה על השכל ואילו היהדות בנויה על
בסיס אמוני? על כן יש להבין שהפילוסופיה
היהודית לידתה מתוך המפגש בין התרבות
היהודית לפילוסופיה. המפגש הראשון היה
לאחר שאלכסנדר מוקדון כבר כבש את רוב
העולם המיושב כולל המזרח התיכון בשנת
332 לפה"ס. התרבות ההלניסטית חלחלה
לאט לאט אל תוך התרבות המקומית
כשהמפגש מוליד שאלות של 'איך אנו
היהודים נראים בעיני שכנינו ההלניסטים'.
החיבור הראשון המעיד על מחשבות כאלה
הוא אגרת אריסטיאס, חיבור מראשית
המאה השנייה לפה"ס, המצוי בספרות
הספרים החיצונים, המספר על מעשה
תרגום השבעים, כלומר תרגום התורה
ליוונית, וגם מביא טעמים שכליים למנהגים
יהודים שונים כגון כשרות המאכלים ועוד.
המפגש בין היהדות לפילוסופיה היוונית
יכול גם להביא לאתגרים לא פשוטים.
לדוגמה: אם למדתי באוניברסיטת קורדובה
במאה ה"ב ולמדתי תורת אריסטו הטוענת
כי העולם הוא קדמון, ולאחר מכן ביקרתי

פילוסופיה היא מילה ביוונית. מה חידשו
היוונים לעומת עמים אחרים שקדמו להם
שבעברו ההגות הזו קיבלה שם יווני? הרי
בני אדם חשבו על העולם זמן רב לפני הגעת
היוונים לבמת ההיסטוריה? אלא שבעולם
העתיק, עולם המלא אמונות שונות, אם
התקיים ויכוח בין מואבי לפלישתית, המואב
היה אומר כי הוא שמע כי לפי האל שלו
כמוש העולם נברא כך וכך, ואילו הפלשתית
יאמר שהוא ששמע שלפי האל שלו דגון
העולם נברא כך וכך, ובזה יסתים הדיון.
אין בסיס משותף לויכוח. היוונים היו
הראשונים להציע מכנה משותף לויכוח
האנושי - קרי השכל. הפילוסופיה היוונית
היא ניסיון לטעון טענות שכליות על
העולם ולהגיע לאמיתות בצורה זו. ההנחה
היא שכל אדם הוא בר שכל ועל כן אם אני
הוכחתי משהו, אז גם השני אמור לקבל
זאת. בעת החדשה לודוויג ויטקינשטיין
הוסיף שהוכחה שכלית חייבת להיות
לא רק מוכחת אלא גם ניתנת להפרכה.
הפילוסופים היוונים שהגותם השפיעה
ביותר היו אפלטון, תלמידו של סוקרטס,
ותלמידו של אפלטון (נ. 343 לערך לפה"ס)
אריסטו (נ. 322 לפה"ס). הגותו של אפלטון
השפיע במצרים במאות הראשונות של
הספירה וגם לאחר מכן, אלא שהגותו של
אריסטו השפיע באירופה עד למאה הט"ז
למנינם, כאשר האסטרונומיה שלו ושל
תלמי הוחלפו על ידי ברוננו וגליליאו ועד
אשר הפיזיקה הוחלפה על ידי אייזיק
ניוטון במאה ה"י". הפילוסופיה היוונית
אתגר להוגים היהודים. כבר כתב ריה"ל

הי"ב, רבים ניסו לגשר בין האסכולה של אריסטו לאמונה היהודית - כגון: ר' אברהם אבן דאוד (מאה י"ב) בספרו אמונה רמה; ר' אברהם בר חייא בספרו הגיון הנפש, ר' אברהם אבן עזרא ביסוד מורא, הרמב"ם במורה נבוכים ואפילו ר' יהודה הלוי הנוטה לתפיסות מיסטיות יותר, מפגין ידיעה רחבה בפילוסופיה האריסטוטלית בספרו הכוזרי. הרשימה של ההוגים המתייחסים לתורת אריסטו ממשיכה למאה הי"ג עם רלב"ג בספרו מלחמות ה', למאה הי"ד עם ר' חסדאי קרשקש בספרו אור ה' (שיצא כנגד הפיזיקה של אריסטו), ולמאה הט"ו עם ר' יוסף אלבו בספר העיקרים. זו רשימה חלקית. אם נדלג עד למאה הי"ט - שוב נמצא אסכולה פילוסופית חדשה, של עמנואל קנט בגרמניה. על כן, קמו שוב הוגים חדשים לנסות ולערוך סינתזה בין הגותו של קנט לאמונת ישראל, כגון: ר' שמשון רפאל הירש בספר אגרון צפון, ובן חתנו, ר' יצחק ברויאר בספרו הכוזרי החדש, הרמן כהן ועוד.

המאה הי"ט וראשית המאה העשרים הביאה את הפילוסופיה הקיומית של סורן קירקגור והפנומנולוגיה של אדמונד הוסרל לעולם, ושוב באו הוגים יהודים לערוך סינתזה, כגון הרב דב יוסף סולובייצק בספרו איש האמונה, מרטין בובר בספרו אני ואתה, וגם במידה מסוימת עמנואל לוינס. כלומר, כאשר יש אסכולה חדשה יש צורך בהוגה חדש לערוך סינתזה. אם עקבתם עד הנה, אולי שמתם לב שיש דילוגים היסטוריים רבים ברשימה, ולא במקרה. מאז גירוש ספרד ועד לאמנציפציה הסוף המאה הי"ח, יהודים הרגישו עוינות בארצות האירופיות שם חיו. על כן, לא התעניינו כל כך בתרבות הסובבת ובמקום, עסקו בלימוד תלמוד הלכה, וקבלה. רק כשיש הרגשה של התקבלות וזכויות בסיסיות, אז ההוגים היהודיים התעניינו בתרבות הסובבת והתחילו לשאול שאלות עליה.

בבית הכנסת בשבת בראשית וכתוב בתורה כי העולם נברא, אז מי צודק? במקרה כזה יש לי כאן שלוש אופציות. אפשר שאומר כי התורה היא דבר ה' ועל כן אריסטו טעה, אבל אם כן אז הפניתי את גבי לשכל כיון שהפילוסופיה טוענת שהיא מביאה טענות שכליות. אפשרות שניה שאני מקבל את שיטת אריסטו ומפנה גב לספר בראשית, ואז אני נותרתי פילוסוף אבל לא דתי. אופציה שלישית היא לחפש סינתזה בין דברי התורה לשיטה הפילוסופית הרווחת בדורי. כן עשה הרמב"ם בחלק השני של מורה נבוכים והראה כי לאריסטו היו שתי אופציות להסביר את הבריאה. אריסטו בחר בקדמות העולם על בריאת כמעט באופן שרירותי, אבל האופציה של בריאת העולם קיימת גם לפי הפיזיקה שלו. ולא אאריך בסוגיה זו כאן. כלומר, הפילוסוף היהודי מחפש את הסינתזה בין הפילוסופיה לאמונה היהודית. אם מצא, הוא כתב ספר, אם לא - אז לא. יוצא שהפילוסופיה היהודית עוסקת בשני דברים: אחד, פתרון לסתירות שבין האמונה והשכל, שנים, ניסיון להעמיד את האמונה היהודית על בסיס שכלי כמה שאפשר. בכל פעם שיש אסכולה פילוסופית חדשה הכובשת את בני הדור יש צורך להוגה חדש לכתוב ספר חדש בפילוסופיה היהודית.

לדוגמה: במאה הראשון לספירה ממשיך דרכו של אפלטון, פלוטינוס היה ההוגה החשוב. על כן, פילון (ידידיה) האלכסנדרוני בפירושו לתורה מביא הרבה מושגים מן הפילוסופיה האפלטונית.

במאה העשירית בבבל, בימי רב סעדיה גאון, השיטה הפילוסופיה הרווחת היתה זו של האסכולה המוסלמית הנקראת הכלאם (המדברים) ובספרו אמונות ודעות הוא מושפע מהם מאוד.

במאה הי"א בספרד, ר' שלמה אבן גבירול בספרו מקור חיים ניסח סינתזה בין הפילוסופיה הניו-אפלטונית ליהדות. במאה

המדע בעת החדשה

בביולוגיה, במדעי המוח, ובפסיכולוגיה, אלא שהשאלות גוברות על היכולת לספק תשובות הגותיות קוהרנטיות. הפיזיקה החדשה שהחלה בראשית המאה העשרים הביאה איתה שאלות רבות על הנושאים הבסיסיים ביותר, כגון: מהו חומר, מהו האדם, ומהו העולם. והתשובות הישנות שהתאימו לפיזיקה של אריסטו ולאחר מכן לפיזיקה של ניוטון ולאסטרונומיה של גלילאו אינן תואמות למציאות החדשה הנצפית במדעי הטבע. התפיסות החומרניות שהיו בשיאן בסוף המאה הי"ט, פשטו את הרגל מבחינת הגותית ונותרו חוקרי המדע עם יותר שאלות מאשר תשובות. אני משוכנע שכעת הגיע זמן לדלות תפיסות חדשות מתוך המעיין של תורת הסוד העברית. תורה זו הקדומה, עלתה לכתב רק במאה הי"ב ברובנס ובספרד, ממש באותו הזמן שהפילוסופיה היהודית היתה תפארתה. היא יושבה בצניעות בקרן זווית בקרב יחיד סגולה למשך דורות וחיקתה לגואל. יתכן שהשעה בשלה כעת לבחון את תפיסותיה מול התפיסות המדעיות החדשות, לא בתור מקור אלא בתור תשתית אפשרית להעמדת השקפת עולם המתאימה לתפיסות העכשוויות. ואולי יותר על כך בהזדמנות אחרת.

פעם הפילוסופיה כללה את כל החכמות, אבל לאט לאט בנותיה גדלו וקיבלו עצמאות עד שהפכו להיות לחכמות בכוחות עצמן כגון הפיזיקה שנבעה מחכמת הטבע, הפסיכולוגיה שנבעה מתורת הנפש, הסוציולוגיה ומדעי החברה, הרפואה והביולוגיה ומדעי החיים, והמתמטיקה שהתנתקו מן הפילוסופיה אף שהתואר השלישי שלהם באוניברסיטה עדיין מכונה דוקטור לפילוסופיה בפיזיקה, או בביולוגיה או בפסיכולוגיה או במתמטיקה. במקביל לפיצול של החכמות, קרה דבר נוסף בראשית המאה הי"ט. לאחר זמנו של עמנואל קנט, שפקפק ביכולתה של הפילוסופיה ושל השכל אנושי לעסוק בנושאים מטאפיזיים שאינם ניתנים לבדיקה, הפילוסופיה נטשה את השאלות הגדולות של החיים, ומאז המדענים עוסקים גם במדע וגם בשאלות שפעם נשאלו על ידי הפילוסופים. וכך הפילוסופיה איבדה את מקומה בתודעה הציבורית. עם עלייתה של המדע, הסינתזה הנצרכת עתה היא בין האמונה היהודית לחידושי המדע. אבל כיון שהמדע ניתק את עצמו מן הפילוסופיה, הוא נשאר ללא השקפת עולם מגובשת ורחבה המאגדת את כל חלקיו לתפיסת עולם. מדענים מכל העולם מעלים תפיסות חדשות מתוך גילויים מדעיים בפיזיקה,

הרב ד"ר רפאל שוח"ט הוא מרצה בבה"ס ללימודי יסוד ביהדות באונ' בר אילן, ומלמד גם כיתות הכנה לגיור בבה"כ בית אל בתל אביב. ספריו כוללים: עולם נסתר בממדי הזמן: תורת הגאולה של הגר"א מוילנא, שיחות ר' חיים מוולוז'ין על תלמידי הישיבה, הגר"א ובית מדרשו (עם מ' חלמיש וי' ריבלין), קבלת ליטא (עם מ' חלמיש), ואמונה יהודית בעולם משתנה (באנגלית).

התפתחות ספירלית ולמידה ספירלית בספר משלי

ד"ר שלמה שיש

הקדמה

ובהתפתחות החיים תכוון את נפשנו למפגש עם צילילי שירת ההשגחה המכים ומרחיבים בלי הרף את התודעה העצמית והמרוממים אותה לגובה אחר.

בספר משלי, נושא התפתחות האדם ואופניה השונים חוזר ונשנה בפסוקים, בפרקים ובמבנה הכללי של הספר. ידוע שלב לבו של הספר דן בנושאים העקרוניים ביותר של חיי האדם ואחריותו עליהם: חכמה, מוסר ויראת ה'. אמנם, נושאים אלו והנלווים להם אינם ולא יכולים היו להופיע בפעם אחת ובמקשה אחת כהרצאה רצופה שבה היו מרוכזים כל הפרטים. זאת מפני עומקם, הסתעפותם בכל פרטי ואופני חיי האדם, והתפתחותם באופן הדרגתי הנעשית בהתאם לגיל ולהבשלת התודעה המוסרית של כל יחיד. נוסף על כך, חשיפתם וקליטתם תלויה בעמל האדם וברצונו להכיר ולקיים את מהותו וייעודו.

לכן נושאים אלו נשנים על עצם התפתחות חיי האדם על כל גווניהם. ולא של יחיד מסוים בלבד, אלא בהקשרים שונים ובזוויות שונות, לפי המרכיבים הנפשיים ומידותיהן השונות של הדמויות, מעמדן ותפקידן בחברה וגילם והשלב ההתפתחותי בו הם נמצאים. כך הוא אופי הספר, שכמעט כל נושא הקשור לחכמה ומוסר וליראת ה' מופיע בהדרגה התפתחותית כשם שחיי האדם הם רצופי התפתחות בהיותם רצופי השגחה.

"אני מושגח" תודעה זו הוודאית עבור המאמין איננה כה פשוטה תמיד, לעיתים היא נשארת במישור השכלי בלבד ואיננה יורדת לחוויה של תחושת חיים עם נוכחות והתרוממות.

המושג "דז'ה וו" בתרבות הכללית מבטא חזרה לסיטואציה המוכרת זה מכבר, האם זו חזרה חושית, רגשית מעין "טעם עוגיות המדלן" של הסופר מ. פרוסט¹, או שמא אותה חזרה כוללת בחובה ממדים עמוקים יותר של הכרת האדם את עצמו, עולמו, משמעויות ימי חייו עד לחוויות פנימיות, רוחניות-אמוניות המלוות ומקיפות את הכרתנו ושמשוגלות להדריך ולסלול לפנינו דרכי חיים מרוממים.

הבא נצא למסע אל אותה נוכחות אלוהית נכספת, וכדי שתהפוך למציאות חיה ומודעת אין די בלהקשיב ולהתבונן על כל פרטי ההנהגה שבחרנו. ההקשבה הנקודתית יכולה לחשוף רק זווית זעירה שבהשגחה. עלינו לזכור ולאסוף את כל ה"דז'ה וו" בכפיפה אחת, לטעום ולהריח בהם את נועם שירת ההשגחה, ולשמוע משירה זו את המסרים המתקנים, את הדיבורים שאבינו, אב הרחמן מדבר דרכם ומדריך את חיינו בתוכחות חיים ובפנים מאירות. נוודא עד כמה שירה זו נשמעת תוך הקשבה להתפתחות מעגלי החיים של היחיד והכלל. העמקה במשמעויות הגנוזות במהלכים

¹ בספרו "בעקבות הזמן האבוד" הלל מדלן את העוגיות שכה אהב שמחזירות אותו אל זיכרונות ילדותו

התפתחות ספירלית בספר משלי והדיקטיקה שלה:

שלב ב': לקשור כל פרט לחברו הקרוב בפסוק ובפרק עצמו. שלב זה שייך **לבינה**.

שלב ג': לפתח ראייה מערכתית החורזת את כל הפרטים יחד. שלב זה שייך **לבינה וגם לתבונה**.

שלב ד': למקד את המקום של כל פרט בתמונה הכללית, להבין את אופני וסיבת ההתקשרות עם שאר הפרטים. שלב זה שייך **לתבונה**.

שלב ה': להבין את התמונה הכללית יחד עם פרטיה בראייה ההתפתחותית. שלב זה **מחבר את החכמה לבינה ולתבונה**.

המושג: "התפתחות ספירלית" משמעו נושא המופיע פעמים רבות ובכל פעם בזווית אחרת, יותר מורכבת ומתרחבת לעומת הופעתה הקודמת וכל שכן לעומת הופעתה הראשונית. החזרות הנשנות על אותם הנושאים² מאתגרות את הלומד ומעוררות בו תודעה התפתחותית. כדי להתמודד יפה עם אותם האתגרים, ספר משלי עצמו מציע **דיקטיקה לימודית בשלבים-התפתחותיים**³, והיא:

שלב א': לשים לב אל הפרטים הנלמדים, מהותם והחידוש הנלמד מהם, שלב זה שייך **לחכמה**.⁴

[א]

אופני התפתחות האדם

ומתדלדלת עד למותו.

« **אריקסון** רואה את חיי האדם כולם כרצף של שינויים התפתחותיים אך מסכים עם פרויד שחמשת השנים הראשונים של חיי האדם מהווים תקופה התפתחותית מכרעת.

שלושת האישים הללו מציירים את חיי האדם בצורה קווית עולה בתחילה ויורדת בהמשך. הלידה היא נקודת הזינוק, והסיום - המוות.

התפתחות מדורגת:

« **פיאז'ה** התייחס במיוחד להתפתחות השכלית-קוגניטיבית של הילד ורואה בה שלבים סכמתיים מדורגים רצופים, בקו עולה ללא הפסקה אבל בצורה של

במדע המודרני (פסיכולוגיה התפתחותית, ניורופיזיולוגיה ועוד) ישנן תאוריות על אופני ושלבי התפתחות חיי האדם, כל אחת מהן מזווית ראייה ובקו מנחה שונה, נמנה מקצתו ונעמוד בקצרה ובתמציתיות על עקרונותיהן:

התפתחות קווית:

« הפילוסוף⁵ היווני **פיתגורס** מונה שמונה שלבים, לפיהם שלב הזקנה מתחיל כבר בגיל 42.

« **פריד** וממשיכיו סברו שכבר בגיל חמש, אישיות האדם מתגבשת ומתפתחת לפי 'תכתיבים' בעיקר דחפים מיניים. לפיו כשהאדם מגיע להתפתחות המינית המרבית שלו, התפתחותו נסוגה

⁴ כי היא ה'נתון' היסודי הנלמד מהספר ומהרוח הקודש שבו
⁵ מספר נקודות המובאות כאן מובאות מספרו של הרה"ג שלמה טולידאנו, 'דיבור ומחשבה' על דרך חיים של המהר"ל פרק ה, משנה כא. וכן מהשיעורים שלימדתי במכללת ירושלים בנירופיזיולוגיה למורים לתואר ראשון ושני

² אפשר גם להיוודע לאותו קושי בקריאה ולימוד ראשוני בספר דברים
³ זאת בכל הספר, ולשם כך בפרקים הראשונים מתבססים היסודות הקוגניטיביים-מוסריים של התפיסה ההתפתחותית

מדרגות או של שיני מסוך. (השוני באופני ההתפתחות תלוי אם המבט העיקרי הוא על האינטליגנציה הרציונלית או גם הרגשית)

<< **כיום** מכירים ודוגלים בגישה **גנטית ואפיגנטית**: התפתחות האדם מתמשכת כל עוד נשמה באפו, המשתנים הם לפי כישרונותיו המולדים (גנטיים), והנרכשים (אפיגנטיים) כאינטליגנציה, למידה והשפעות גאוגרפיות-חברתיות-תזונתיות. באופנים הנזכרים, מניחים שהתפתחות האדם נעשית ברצף לינארי, עם התחלה: חיי עוברות או פטוטות, וסיום: סיום הפעילות המינית \ שלמות ההתפתחות השכלית \ גיל הבלות (Menopause\Andropose). כמו כן, מזהים בכל שלב התפתחותי התחלה וסוף, ושלב מוקדם המהווה הכנה ובסיס לשלב הבא השונה ממנו. על פי רוב, השלב ההתפתחותי הראשון נחשב לקובע יותר מפני שהוא אוצר בחובו את כל הפוטנציאל העתידי, וגם בו תלויים מרבית המשקעים הנפשיים ושוורשי הפתולוגיות הגופניות העתידות להופיע בחיי האדם.

היהדות מוסיפה מבט ייחודי על הגורמים דלעיל. **בנרכשים**: מידותיו, שכלו ומעשיו וכוונותיהם מזינים ומצמיחים אותו⁶, וכן ביניקה ושאביבת כוחות מימי הילדות. **במולדים**: תקופת העוברות, ובנוסף האיכויות הנפשיות והרוחניות של הוריו והדורות הקודמים לו.

בניגוד לתפיסות האחרות התפתחות האדם אינה נגמרת בהתאם להישגים גופניים, רגשיים ושכליים מסוימים אלא מתקדמת כל העת, משתלמת ומתקנת את שלביה הקודמים. זאת מפני שבתפיסת היהדות כל התקדמות חשובה כוללת שתי קומות: רוחנית ונשמית יחד עם גופנית ונפשית. עם כל שלב התפתחותי חדש כל השלבים הקודמים נזכרים, נלקחים בחשבון ומוזמנים להשתלם ולבא לידי תיקון וזאת בזכות עמל האדם המשיב את השלבים הקודמים. משוב חוזר והשתלמות חוזרת זו היא תשובת המשקל לכך שכל השלבים ההתפתחותיים המאוחרים נבנים בזכות הקודמים.

[ב]

התפתחות ספירלית של חיי האדם ומשמעותה

המהר"ל מונה את משך הזמן של כל מעגל לעשר שנים, כששנות חיי האדם הם בין שבעים למאה ועשרים שנה, בין שבע עד שתיים עשר לולאות. עם זאת מאה שנים⁸, נחשבים לשלמות.⁹

נעוץ סופו בתחילתו: בכל שלב התפתחותי (בכל מעגל) האדם פוגש את **נקודת ההתחלה**, ומתאפס מחדש ביחס אליה. מעלה מיוחדת יש לנקודת הזינוק של כל

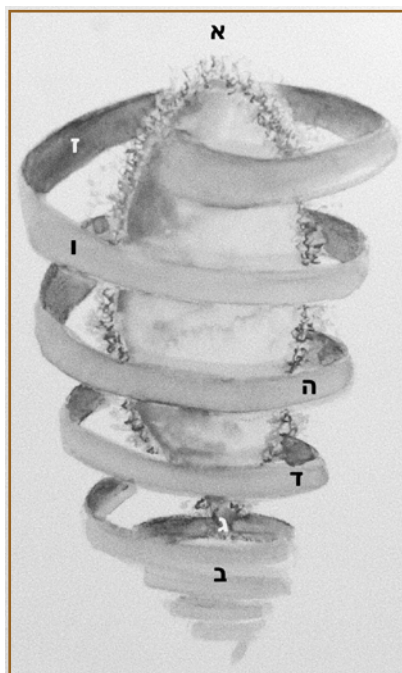
ההתפתחות רצופה ומעגלית כאחד, כל מעגל\לולאה מתרחב ועולה ביחס למעגל הקודם לו, המעגלים בכללותם יוצרים צורה של ספירלה⁷. במקביל לכך, כל נקודה בלולאה המתקדמת יותר, מקבילה ללולאה הקודמת. ההתפתחות הספירלית חושפת ומלמדת על הקשרים המרובים והמורכבים הנוצרים בין כל סיבוב, בין כל אחת מתקופות חיי האדם.

⁸ על פי המהר"ל, כנגד מאה האמות של גובה המקדש
⁹ עיין בפרושו דרך חיים, על אבות פרק ה, משנה כא

⁶ כמודגש לכל אורך ספר משלי
⁷ ראה הציוור להלן

צורת הוולד המקופל ברחם האם, ממחיש באופן ציורי את הביטוי **"נעוץ סופו בתחילתו"**, ומתכתב היטב עם מעגלי חיים ספירליים הנפגשים מחדש עם נקודות הזינוק הבראשיות.

בספרי התנ"ך ובאופן ספציפי במשלי נושאים רבים מוצגים באופן ספירלי וזאת בדומה לספירליות שבחיי האדם. נבאר חלק מהם עם התמקדות במשלי.

באדיבות תהילה שיש

מעגל כי היא מזכירה ומעוררת את הראשית, או יותר נכון את הראשיות של האדם: הלידה מציינת את הראשית הגופנית-רגשית-שכלית (אות ה' בציר). קודמת לה מתחילת התפתחות הביצית ברחם האם עד סוף ההיריון, בו-זמנית זו ראשית בניית הרקמות וחריטה של עולם הפנימי-רוחני (אות ד' בציר). מוקדם יותר: זמן העיבור וכוונותיהם של ההורים, הינו ראשית פנימית יותר (אות ג' בציר). ומעליו נזכרים בספרות רבותינו, שורשים משמעותיים נסתרים: ההשפעות של הדורות הקודמים על נפש האדם (אות ב' בציר), שורש נשמתו של האדם (אות א' בציר). בכל ראשית גזו הפוטנציאל והיעוד של האדם באופן אידאלי, ובמהלך החיים, אותן המהויות יוצאות מהכח אל הפעל. נזכיר זאת ביחס לעובר על פי אגדת דרבי שמלאי בתלמוד בבלי מס' נידה ל', ב: יחד עם בניין אבריו והתארגנות גופניותו מלמדים אותו "כל התורה כולה" והוא "רואה מסוף העולם ועד סופו". העובר במעי אימו הינו תלמיד חכם ונביא בפוטנציאל ובאחריותו לגלות ולפתח זאת. באגדה העובר נקרא 'וולד', שם שמרמז על המסוגלות והיעוד להוליד ולקיים את מעלות התורה והנבואה¹⁰ הגנוזים בעצמיותו.

'כפילות קיומית': בכל מצב האדם חווה מציאות כפולה, הראשונה גלויה שפונה להגשמת החיים (אות ו') ובו זמנית פנימית היונקת מהנסתר (אות ז' היונקת מהאותיות א'-ד').¹¹

¹¹ 'כפילות קיומית' זאת הרת משמעויות רבות, לא נרחיב, אבל אנו מזמינים את הקוראים להתבונן עליה

¹⁰ לימוד זה מזכיר לנו היטב את סיבת בריאת העולם: "בשביל התורה" "ובשביל ישראל" עם של נביאים. ראה ראשי על המילה בראשית, ממקור מדרש רבה

[ג] מהלכים ספירליים בתנ"ך

« בפרשיות בראשית-נח:

התבוננות בשני הפרקים הראשונים של פרשת בראשית ושל פרשת נח מגלה מבנים דומים וקרובים בתוכנם. בפרק הראשון של פרשת בראשית, השם אלהים הוא המתגלה ופועל, ידוע שהגימטריה של שם זה זהה ל"הטבע" (עפ"י השל"ה). הוא הבורא המנהיג המארגן והמסדר בצורה מבנית את המציאות של המקום והזמן בהדרגתיות ובאיכויות ותכונות מוגדרות. על דרך זה, גם בתחילת פרשת נח, בפרק ו' שם אלהים הוא זה שמתגלה ופונה אל נח, כדי שיבנה דגם ממוזער, של מציאות העולם בצורה של תיבה. דגם של מבנה מאורגן, מדויק, מידתי, שבו ימצאו הנבראים כולם, במקביל לנאמר בפרק הראשון בבראשית. שני הפרקים הללו מציגים תסריט כללי ומקביל של הבריאה.

לעומת זאת בפרק השני של בראשית, האדם מופיע במעמד מרכזי, כנברא וכפועל במציאות. "וְכָל שֵׁיטַן הַשָּׂדֶה טָרֵם יְהוָה בְּאָרֶץ. כִּי לֹא הִקְטִיר ה' אֱלֹהִים עַל הָאָרֶץ וְאָדָם אֵין לְעֹבֵד אֶת הָאָדָמָה". המציאות הפעם מתמקדת באדם. הוא כבר לא אחד מהיצורים הרבים, אלא הוא העומד במרכז. בפרק זה מופיע השם הוי"ה, הבורא והיוצר שדרכו מתגלה העולם המוסרי, עולם הערכים. כמו כן, בפרק ז', אנו פוגשים את נח ומשפחתו ושבע הבהמות הטהורות כשזה דבר שלא נאמר בפרק ו', שם דובר על שניים שניים זכר ונקבה. כלומר, פרק א' ופרק ו' מציגים את הקיום הטבעי, ובפרק

ז' הקיום של ערכים מוסריים ואמוניים, (ששבע-שבע הבהמות והחיות הטהורות) ישמשו לעתיד לבוא כקורבנות כפירוש רש"י). מתברר שפרק ז' מקביל לפרק ב' ואמנם מגלה אישיות מתקדמת יותר של אדם¹²: גילוי ה"פרסונלי" של האדם הראשון של משתדרג באישיותו של נוח 'איש צדיק תמים ובעל משפחה'.

לפנינו מהלך ומבנה תוכני מקביל. דגם זה מופיע במקומות רבים אחרים, אותם הרעיונות צצים, אך בצורה שונה ומתקדמת יותר. כמו כן המקבילה בין תחילת ספר בראשית ושמות, בהם נושא המים מופיע במקום מרכזי (ימי ראשון ושני של הבריאה , והמבול). אמנם בנח ההצלה במטרה להופיע משפחות האדמה - בני נוח, בפרשת שמות היוצא מהתיבה הוא משה שגם נותן תורה, גואל ישראל ומבשר את גילוי מלכות ה' בעולם דרך עם ישראל. שוב, נושא הצלת היקום חוזר ברמה גבוהה, מושלמת יותר, ומכוון לתכלית: ישועת העולם בממד המוסרי-ערכי-נשמתי

על דרך זה, לספר תהלים גם לו מבנה מעגלי: במזמור כ'¹³: "יַעֲנֶה ה' בְּיוֹם צָרָה" - ביום צרה יענך ה'. ובסוף המזמור - "הַמֶּלֶךְ יַעֲנֵנִי בְּיוֹם קָרָאֵנִי". נושא 'היום' חוזר כמענה ה' לתפילת דוד, אמנם בתחילת המזמור זו ציפיה ותפילה כללית, "יענך ה' ביום צרה". מייחלים שה' יענה למתפלל אליו ביום צרה¹⁴. בסוף המזמור, 'המלך יעננו ביום קראנו', זה כלל גורף. המלך עונה בו ביום שקוראים אליו. במזמור ס': הנכתב

סעדיה אזוביב ע"ה

¹⁴ כך מדויק הרב סעדיה אזוביב בפרושו על תהילים: "שיר חדש".

¹² בייחס לתכלית הבריאה לאחר חטא אדם הראשון

¹³ בס"ד בקרוב עניינים אלו יזכו לביאור נרחב עם יציאה לאור של פרוש 'שיר חדש' על תהילים של הרב

בסידורים בצורה של מנורה (שגם מזכירה לנו את הצורה המעגלית) בתחילת "אַלְקִים יִחְנֶנּוּ וַיְבָרְכֵנוּ יָאֵר פָּנָיו אֲתֵנּוּ סֶלָה". ה' חונן ומאיר פנים. בסוף המזמור, "וַיְבָרְכֵנוּ אֱלֹהִים וַיִּירָאוּ אֹתוֹ כָּל־". חינון וברכה, עם **יראה** שמקבילה להארת פנים שבתחילת המזמור ומתפשטת בעולם כולו. כנאמר 'בעקדה'

לאחר וודאות היראה (בראשית כב, יב) "... עתה ידעתי כי **ירא אלוהים** אתה...". נאמר: "וַיִּקְרָא אֲבִרְהָם שֵׁם הַמָּקוֹם הַהוּא ה' **יִרְאָה** אֲשֶׁר יֵאָמֵר הַיּוֹם בְּהָר ה' **יִרְאָה**". יראה וראה משלימות זו את זו¹⁵. בבית המקדש באים לראות ולהיראות, וזאת בזכות היראה המתפשטת על באי המקדש.

[ד]

התפתחות ספירלית ולמידה ספירלית בספר משלי

בספר משלי "הלמידה הספירלית" בולטת, כשהחזרות משלימות ומחדדות את הנלמד הראשוני¹⁶ ובנוסף גם מחדשות אופן זה שייך לכל פרק, לקשרים שבין הפרקים הקרובים או הרחוקים זמ"ז ואפילו בין שלושת חלקי ספר משלי. אנו רואים זאת בעיקר בפרקים האחרונים, גם מאחר וככל שמתקרבים לסיום הספר, אותם הנושאים שעלו מוקדם מגיעים להשלמתם וכך מקבלים את כל עומקם ומשמעותם, וגם מפני שעניינו של החלק השלישי של הספר הוא חברה, מדינה והאומות, מערכות כלליות אלו, מזמינות מטבעם הקשרים רבים. נזכיר גם, שהחלק השלישי של משלי ממוקד במיוחד במדת הבינה¹⁷ הלומדת 'דבר מתוך דבר', והוא האופן של הלמידה הספירלית עצמה.

דוגמאות שונות של הלמידה הספירלית במשלי:

<< למידה ספירלית בין שני פסוקים: "בְּנִי שְׁמֹר אֶמְרִי וּמִצְוֹתַי תִּצְפֶּנּוּ אֶתְּךָ: שְׁמֹר מִצְוֹתַי וְחַיֵּה וְתוֹרָתִי כְאִישׁוֹן עֵינֶיךָ" (משלי ז, א-ב) המילה "שמור" שחוזרת בפסוק ובקודמו אינה מדגישה ומחזקת את חשיבות עניין

השמירה בלבד, אלא באה להוסיף נדבך ומעלה שניה על המעלה הראשונה. הראשונה היא הזהרה לאדם והדרכה להישמר מיצר הרע, השנייה מבשרת על עולם הבא כהדגשת ו"חַיֵּה" (ראה פרשנות הרב). כאן הספירלה בין תיקון המידות לעולם הבא קצרה, יחד עם זאת, היא תחזור ותתרחב בהמשך הפרקים.

<< חזרות ספירליות באותו פרק: בפרק כ' בנושא "התפתחות של אור השכל"

הנושא אינו מופיע במקשה אחת בפרק כ' פסוק יב: "אֹזֶן שׁוֹמֵעַת וְעֵין רוֹאֶה ה' עֹשֶׂה גַם שְׁנִיָּהם". מלמד כיצד להשתמש בזהירות בחושים הדקים ובאופן הראוי למעלתם ובהתאם לכוונת יצירתם, וזאת על מנת שיאירו את האדם. פסוק יג: "...פֶּקַח עֵינֶךָ...". מכון לשמירת העיניים מכל ערפול. ומתוך אותו בסיס "חוש", המשלים הבאים חושפים את הנזקים המעשיים (פסוק יד' וכן יז') המחשבתיים (פסוק יח') והמדתיים (פסוקים יז-יט) היוצאים מקלקולי החושים. ועוד, העניין חוזר, המעגל והספירלה מתרחבים - במשמעות של אור השכל ואור הנשמה והפעם בהקשר לשורש המשפחתי

¹⁷ ראה על כך הקדמתי למשלי

¹⁵ כותב הרב הכהן סקאלי שמידת היראה היא זו שמתפשטת אל האדם המודע שה' רואה אותו תמיד
¹⁶ על למידה דרך הנגדה והשלמה יענין במשלי כ, ו

של האדם ולא באופן כללי בלבד:

פסוק כ': "מְקַלֵּל אָבִיו וְאִמּוֹ יִדְעֶךָ נִירוּ בְּאֶשׁוֹן חוֹשֶׁךְ". המקלל את הוריו, תוחשך נרו. מתוך כך שוב שתי תוכחות באות במעגל רחב יותר הקושר את שכל האדם למידותיו וגופו:

פסוק כד': "מִיֵּהוּהוּ מִצְעֲדֵי גֵבֶר וְאָדָם מֵה' יָבִין דָּכָוָה". ה' יתברך ואור תורתו מדריכים ומכוונים את חושי האדם ואת שכלו כדי שמעשיו יהיו בתכלית הטובה. ולהלן. פסוק כז: "נִרְה' נִשְׁמַת אָדָם חֲפֹשׁ כֹּל חֲדָרֵי בֶטֶן". משורשה הנשמה מאירה את כל צפני האדם.

במהלך הנ"ל נושא "אור השכל" 'התרחב' והתפתח 'לעצמיות נשמתית'.

<< תוכחות ספירליות: בפרק יט' 'השקר', בפס' ה' מוצג כמכשול בין אדם לחברו, ובפס' ט' כפוגע בחיבור המשקר עצמו והנצח. חזרה זו מעמיקה במשמעויות השקר.

<< ספירליות בן הפרקים בעניין 'העצה והאחרית', 'הספירליות' באותו עניין, בין שני פרקים גם מעמיקות את ההבנה: בפרק יט' (פסוק כ') "שמע עצה וקבל מוסר למען תחכם באחריתך": קבלת העצה והמוסר בשנות הילדות תניב תובנות חיים עמוקות בימי הבגרות וגם תצמיח מעלות שכליות ואישיות. ובפרק כ', בהמשך לנ"ל (פסוק ה) "מים עמוקים עצה בלב איש ואיש תבונות ידלנה", בזכות ההכנות של המעגל הראשון יצמח ויגיע הנער למדרגה של 'איש התבונות'. דוגמה זו ממחישה את הרציפות וההתפתחות של מוסרי-חכמה של משלי רציפות זו תואמת ומקבילה לעצם התפתחות החיים.

<< ההתפתחות הספירלית מתפרסת בין שלושת החלקים של משלי:

ספר משלי מתחלק על פי החלוקה היותר מפורסמת¹⁸ היא בשלושה חלקים¹⁹. הנושאים שמרכיבים את הספר חוזרים בכל חלק אבל באופן קצת שונה ובשלושה מעגלים: בחלק הראשון (פרקים א' עד ט') עיקר המשלים והמוסרים פונים לילד, ולנער המתבגר בהתמודדות עם יצרו-עצמו ומשפחתו. החלק השני (פרקים י' עד כד') דן בעיקר באדם בוגר (ואף בזקן) עם משפחתו ועם חברו. ועוסק גם במנהיגים ובמלכים. בחלק השלישי (מפרק כה' ועד סוף הספר) מופיעים נושאים כלליים, משלים על הבריאה, על הנהגת המדינה, על המלכות ועל המלכים, וכמו כן על ההנהגה האלוהית. אם כן, בחלק זה המעגל עוד מתרחב והופך להיות כללי יותר²⁰, בספירלה הראשונה למדנו על אדם עם עצמו, בשניה על אדם עם חברו, בשלישית על האנושות, המלכות, המלכויות וההנהגה האלוהית.

<< "נעוץ סופו בתחילתו ותחילתו בסופו"²¹: ספר משלי בתחילתו עוסק בתוכחות מוסר הנעלות של האב ונוכחות האם סמויה בלבד, ובסיומו של הספר, תוכחות האם מהוות עיקר. גם בזאת מתבררת צורת המסירה הספירלית של דברי שלמה המלך ע"ה. מהפסוק המכונן "שמע בני מוסר אביך ואל תיטוש תורת אימך" שלמה המלך בתחילה מפתח את חלקו הראשון של הפסוק, החלק השייך לאב, ובכל תוכחה חדשה הוא חוזר ומוסיף באופן מעגלי נקודת מבט והקשרים מחודשים ועמוקים יותר על תוכחות האב הקודמים. בפרק לא'-פרק הסיום, מתברר שאותן ההרחבות

¹⁸ ראה בנספחים את המאמר על "ההתפתחות הספירלית" הדן בהתפתחות הפרט והכלל באופן של מעגלים ספירליים

²¹ על פי הנאמר בהערות שולים בתחילת פרק לא'

¹⁸ רז"ל הציעו חלוקות שונות (המאירי, הרב יצחק עראמה ועוד.)

¹⁹ עיין בהקדמתו לספר משלי הרחבה על חלוקת הספר

השכלית-מוסרית והרוחנית של הילדים מהווים את המצע הפורה של ספר משלי, הם מסתעפים ומתקמים מתחילת הספר עד סיומו כשם שבתוך אדמה הפורייה מסתעפים חיים רבים ומגוונים.

'הספירליות' למעשה הכינו בהדרגה את הספירלה הרחבה והעליונה ביותר שמציגה את תוכחות האם, ומקיפה את כל התוכחות הקודמות.²² חינוך ותוכחות האב והאם והשפעותיהם על ההתפתחות

[ה]

ההתפתחות הספירלית חרוטה בעצמותן של שלוש מערכות חיים יסודיות

1. בגוף ובמוח האדם:

בהתפתחות ובמבנה של הרשתות העצביות המוחיות:

המנגנון הספירלי של הופעת הנושאים ושל הלמידה המצויים בספר משלי (ובשאר ספרי התנ"ך), מזכיר באופן מדויק את ההתפתחות של הרשתות העצביות המוחיות. הרשת העצבית²³ הינה אוסף של תאי עצב (ניורונים) או אזורי מוח שונים שמקושרים ביניהם²⁴. ה'רשת' מתקמת באופן הדרגתי, החל מתקופת העוברות ולכל משך שנות החיים אודות לגירויים חושיים, שכליים, רוחניים ורגשיים נשנים וחוזרים על עצמם עם שינויים. אותם הגירויים מצמיחים את ההתקשרות בין העצבים שתהפוך בסופו של דבר לרשת. מקבילות בין המערכות השכליות-מוסריות לבין הגוף שכיחות בספר משלי²⁵ כי ספר זה מתפרס על כל מהלכי החיים: על הגוף, המוסר, השכל, הרגשות ועל הנבואה. מרתק להיוודע לאותם המקבילות בנושאים שלכאורה רחוקים אחת מהשני, יחד עם זאת, התפיסה האחדותית המקשרת בין החכמה למוסר, לחושים ולתפקודים

גופניים שונים ומגוונים בוודאי מזמינה את אותם המקבילות. מדמיון הנושאים אנו מסיקים שהרקמה היותר מפותחת ומורכבת של הגוף תואמת ומקבילה במורכבותה ובהתפתחותה לשיזורם והשתלמותם של המהלכים הנפשיים של חכמה ומוסר המבססים את הצלם האלוהי באדם.

2. בהסטוריה ובתולדות עם ישראל:

"מעשי אבות סימן לבנים". התפתחות ספירלית בין דורות עולם בעם ישראל ובחיי הפרט:

בעקבות מדרש תנחומא (פרק ט), רבנו הרמב"ן ע"ה הנחיל תודעה עמוקה ויסודית בעם ישראל: "מעשה אבות סימן לבנים"²⁶, אותם מהלכי חיים של האבות חרטו ושרטטו ברוח עם ישראל (במודע או בעל מודע) דרכי חיים בלתי מחיקים. המסוגלים במעגלי התולדות והדורות לעורר ולהדריך את הנשמה הלאומית להוציא לפועל את אותה חריטה ראשונית פעם אחר פעם. על פי יסוד זה, אפשר גם לפענח את ספירליות החיים של הפרט. נקודת הזינוק, החריטה הראשונית - כנגד מעשי אבות - מקבילה

²⁴ המוח האנושי מורכב מ-10 בחזקת 11 ניורונים שמרכיבים את הרשת העצבית הגלובלית

²⁵ לדוגמה ראה בנספחים את המאמר "רפאות תהי לשורך".

²⁶ נעתיק את דבריו מפרשת 'לך לך' על הפסוק: "ויעבר אברהם בארץ עד מקום שכס" "אומר לך כלל, תבין אותו בכל הפרשיות הבאות בענין אברהם יצחק ויעקב, והוא ענין גדול, הזכירוהו רבותינו. ואמרו (תנחומא ט) כל

²² יש לשים לב לפסוק שבסיום הספר "שקר החן והבל היופי אשה יראת ה' היא תתהלל" המתחבר והמקביל לתחילת הספר: "יראת ה' ראשית דעת, חכמה ומוסר אוילים בזו". למעשה כל הפרק האחרון המתחיל בתוכחותיה של אם שלמה שהייתה תמיד דבוקה ביראת ה'. גם סיומו של ספר קהלת ממקוד ביראה [יב, יג]: "סוף דבר הכל נשמע את האלוהים ירא את מצותיו שמור כי זה כל האדם".

²³ באנגלית: Biological neural network

לשורש הנשמה של כל אדם (שהוא בעצמו נעוץ באבות הקדושים עצמם), ואז מתגלגלים מעגלי חיים נוספים כנלמד לעיל.

3. במרחב ובהתקשרות עם ישראל לארץ ישראל:

חלוקת הארץ והיחס אל ארץ ישראל. עניין זה, מרכזי ומורכב נקלט בכל גודלו בזכות אותם המעגלים התודעתיים הנ"ל: במעגלים הראשונים ²⁷ פוגשים את הארץ כארץ שנושעת מהמבול. אומר הפסוק ביחזקאל: "כֹּן אָדָם אָמַר לָהּ אֶת־ אֶרֶץ לֹא מְטַהֵרָה הִיא, לֹא גִשְׁמָה בַּיּוֹם זֶעַם". אחת המסורות היא שבארץ ישראל לא חל המבול, זאת ייחודיותה של ארץ ישראל.

לאחר מכן, אברהם אבינו בפרשת 'לך לך' **הולך** בארץ, הליכה מעין כיבוש, אבל לא כיבוש ממש. וכשיעקב אבינו מגיע לארץ ישראל, זו כבר התחלה של כיבוש בשכם עם מעשה דינה (בראשית לד'). ובמפגש עם עשו אחיו יש מעין הגדרת הגבולות, כשכל אחד ממוקם במקומו - עשו בהר שעיר ויעקב בארץ ישראל. הגבולות נידונו גם במה ששייך

לזרע אברהם לעומת לוט (בראשית יג, ו-יב). בהדרגתיות ובחזרות רבות, הארץ וקדושתה מתגלים דרך המיקום והשייכות של משפחת אברהם אבינו שנוחלתה ויושבת בה. דבר זה יבוא לידי ביטוי משמעותי ובמדרגה של כללות עם ישראל ולא משפחה, בתקופת יהושע והשופטים בשנות כיבוש הארץ וחלוקתה. אמנם, הנחלות של כל אחד ואחד מהשבטים אינן זהות בגודלן וכמובן במיקומן. יש נחלות הקרובות לירושלים ויש מרוחקות. מאוחר יותר מתארנן המיקום של עם ישראל מחדש: שבט דן עובר מאזור השרון, מחוף הים, לצפון. באמצע הדרך, לקראת העתיד, הארץ מחולקת בין צפון לדרום, בין יהודה לישראל, חלוקה שהיא עוד פחות הרמונית, אבל בסופו של דבר, לעתיד לבוא, נאמר שהנחלות של כל השבטים יהיו דומות, זהות בגודלן, וייתכן גם מותאמות לאיכויות הרוחניות של כל שבט. גם נושא ההתקשרות של עם ישראל לארץ ישראל ולקדושת ישראל הולך ומזדכך באופן מעגלי, ונעשה יותר מדויק מדור לדור, "דור לדור ישבח מעשיך", כדי שההתאמה תהיה יותר שלמה בין עם ישראל, לבין הארץ.

אין סופית. מתוך מנגנון מופלא זה, אנו שומעים שההתפתחות על כל מעגליה באה לגלות את סופיות ההשגחה הנותנת מקום לנברא להופיע דרכה את כבוד המשגיח ודרכיו.

גלים של תובנות עולים מהמבנה הספירלי, נדגיש אחד מהם בהקשרו לגילוי ההשגחה שבהקדמת המאמר: ההתפתחות של הפרט ושל כלל ישראל עולה ומשתכללת תמיד והינה

ד' שלמה שיש הוא מתלמידי גדולי ישראל. רופא, מומחה לרפואה סינית ומרצה. המאמר הוא חלק מספר "תוכחות מוסר" שיצא בקרוב המביא פירושים על ספר משלי מהרב סעדיה אזובל ועל דרך מדעי המח והפסיכולוגיה.

ויאמר חץ תשועה לה' וחץ תשועה בארם. ונאמר שם ויקצוף עליו איש הא-להים ויאמר להכות חמש או שש פעמים אז הכית את ארם עד כלה ועתה שלש פעמים תכה את ארם. ולפיכך החזיק הקב"ה את אברהם בארץ ועשה לו דמיונות בכל העתיד להעשות בזרעו.

²⁷ לפני כן מופיעים בבראשית מעגלים נוספים: יצירת ראשו של אדה"ר מעפר ארץ ישראל (ראה פרקי דרבי אליעזר), מעלת ארץ ישראל לעומת גן עדן, ועוד. ומפני המיקוד בנושא 'ההתפתחות הספירלית' קצרנו.

מה שאירע לאבות סימן לבנים, ולכן יאריכו הכתובים בספור המסעות וחפירת הבארות ושאר המקרים. וכולם באים ללמד על העתיד. ודע כי כל גזירת עירין כאשר תצא מכח גזירה אל פועל דמיון, תהיה הגזרה מתקיימת על כל פנים. ולכן יעשו הנביאים מעשה בנבואות כמאמר ירמיהו שצוה לברוך והיה ככלותך לקרוא את דברי הספר הזה תקשו עליו אבן והשלכתו אל תוך פרט ואמרת ככה תשקע בבל וגו' (ירמיה נא). וכן ענין אלישע בהניחו זרועו על הקשת (מ"ב יג), ויאמר אלישע ירה ויור

דמות דיוקנו

הרב אביעד יהודה ויסמן

התואר רק לאדם אחד בכל התורה שבכתב - יוסף הצדיק, ורק לאחד כזה בכל התורה שבעל-פה - שמעון הצדיק.

מדוע רק שניהם זכו לתואר הזה? מה המשותף ביניהם?

על יוסף הצדיק קראנו שהיה עבד בבית פוטיפר שר הטבחים של פרעה. בעודו משמש כעבד בבית אדונו נתנה אשת השר את עיניה בו וביקשה לפתות אותו לשכב עמה:

"ותשא אשת אדניו את עיניה אל יוסף ותאמר שכבה עמי וימאן ויאמר... ואיך אעשה הרעה הגדולה הזאת וחטאתי לאלקים... ותתפסהו בבגדו לאמר שכבה עמי ויעזב בגדו בידה ויצא החוצה..." (בראשית, לט, ז-יג).

כיצד הצליח יוסף, הנער יפה התואר בן השבע עשרה לעמוד בפיתוי? על כך אומרת הגמרא: שיוסף אכן התפתה אולם רגע לפני ביצוע המעשה חזר בו וברח: "באותה שעה באה **דיוקנו של אביו** ונראתה לו בחלון". (סוטה לו ע"ב)

על שמעון הצדיק הגמרא מספרת: "אמר שמעון הצדיק: מימי לא אכלתי אשם נזיר טמא חוץ מאדם אחד, שבא אלי מן הדרום יפה עינים וטוב רואי וקווצותיו סדורות לו תלתלים, אמרתי לו: בני, מה ראית לשחת שער נאה זה? אמר לי: רועה הייתי לאבי בעירי, והלכתי לשאוב מים מן המעיין ונסתכלתי בבבואה שלי, ופחז יצרי עלי וביקש לטורדני מן העולם, אמרתי לו: ריקה! מפני מה אתה מתגאה בעולם שאינו שלך, שסופך להיות רמה ותולע? העבודה,

ידוע ומפורסם ששבטות חנוכה תמיד נופלות על פרשיות וישב או מקץ (או שתייה), דבר המצביע על הקשר בין סיפורו של יוסף הצדיק ונושא המלחמות של החשמונאים נגד היוונים והמתיוונים בימים ההם בזמן הזה. כדבריו של בעל השל"ה הקדוש:

"כי בודאי גלגול המועדים של כל השנה... בכולן יש שייכות לאותן הפרשיות שחלות בהן, כי הכל מיד ה' השכיל. וענין יוסף יהיה גם כן במלכות חשמונאי בימי יון..." (תורה שבכתב, וישב, מקץ, ויגש, הקדמה)

הגמרא מתארת את הגעת הכיבוש היווני לארץ:

"בעשרים וחמשה יום הר גרזים דלא למספד. יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרוס מוקדון להחריבו ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי כהונה, ונתעטף בבגדי כהונה, ומיקירי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר אמר להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך. כיון שהגיע לאנטיפטרוס זרחה חמה, ופגעו זה בזה. כיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: **דמות דיוקנו** של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי..." (יומא סט ע"א)

כשבאים לבחון את דמותו של שמעון הכהן הגדול נתקלים בתואר מעניין ושונה. חז"ל מעניקים לו תואר צדיק, לא רבי, ולא רבן. כינוי זה נדיר אצל חז"ל, הם העניקו את

שאגלחך לשמיים! עמדתו ונשקתיו על ראשו, אמרתי לו: כמותך ירבו נזירים בישראל..." (נזיר ד ע"ב).

שמעון הצדיק אשר שימש בכהונה גדולה במשך ארבעים שנה ומעולם לא אכל קרבן נזיר, חורג במקרה זה ממנהגו. אצל יוסף הצדיק וגם אצל שמעון הצדיק, יש דמות דיוקן ברורה. צדיק זה מי שגאה לומר, גם שלא נמצאים "בסביבה הבטוחה", "עברי אנוכי" ונושא עמו לכל מקום את דמות דיוקנו של אביו, את החינוך של הבית. צדיק הוא זה שיודע מהו תפקידו בקודש ודמות דיוקנו שלו הולכת למרחוק. צדיק זה מי שיודע את היסוד הפנימי של הדברים, ולא הולך שבי אחר היופי החיצוני.

יוסף הוא הגבר היחיד בתורה שנקרא יפה תואר ויפה מראה, בדיוק כמו אותו נער נזיר שבא אל שמעון הצדיק מן הדרום.

למרות שיוסף חי "בעמק הסיליקון" של המזרח הקדום, בבירת מצרים הפרעונית, השקועה בחמישים שערי טומאה, הוא מצליח להתגבר על יצרו.

ובדומה לו הנער מהדרום שחי בתקופת התרבות ההלניסטית במזרח התיכון, הוא האנטיזה המושלמת, לסיפור מן המיתולוגיה היוונית, על אותו נער יווני יפה תואר - נרקיס, שהתאהב בבבואת עצמו כפי שנשתקפה אליו מן המעיין, וממנו צמח פרח הנרקיס, והוא כל הזמן ממשיך להסתכל, מבלי יכולת להבחין בין מציאות לאשליה, בין חיצוניות לפנימיות.

יוסף הצדיק שחי בבירת מצרים, ושמעון הצדיק שחי בתקופה בה ההלניזם והמיתולוגיה היוונית החלה להשפיע, ביקשו ללמד מסר אחר. מבט שלא נכנע לבבואה, של זה שהבין שמה שהוא רואה זה רק יופי חיצוני בר חלוף, שיש משהו

יותר עמוק.

"וצדיק יסוד עולם" (משלי י, כה) - בספרות הקבלה והחסידות ספירת ה'יסוד' המכונה גם ספירת ה'הברית', ולכן דווקא יוסף הצדיק מזוהה עם ספירה זו. צדיק זה מי שיש לו את כוח ההמשכיות, יחד עם עמידה איתנה, כפי שהתגברו שני הצדיקים. הוא המקשר בין כנסת ישראל לבין הקב"ה ולכן הצדיק לא מנותק ומובדל מבני עמו. בתוך עמו הוא יושב. תפקידו לרדת 'לקרקע' ואף על פי כן לינוק מעולמות עליונים. מקום המילה, ששם ניתנת ברית קודש, הוא המאפשר לרתום את המציאות כולה אל הקב"ה. דווקא בגלל שברית זו חקוקה באותו המקום, שתחילתו במקומות הנמוכים ביותר - מקום התאוות, אבל סופו במעשה של קדושה, שותפות עם הבורא.

אולם, מתי כן ראוי ללמוד ולהיפתח ליופי אחר, לצדדים שונים ולא מוכרים אך יפים ומושכים במציאות? מלמד אותנו הראי"ה קוק זצ"ל: " כשכח ישראל גדול ונשמתו מאירה בקרבו בהופעה וענפיו המעשיים מתוקנים, בסדור מלא בקדושה ביחוד ובברכה, במקדש וממשלה, בנבואה וחכמה, אז ההתרחבות לצד החול, לענוגי החושים הרוחניים והגשמיים, **להצצה חזרית ופנימית לתוך חייהם של המון עמים ולאומים שונים**, למפעליהם וספרותיהם, התגברות עוז החיים הטבעיים, כל אלה טובים הם ומסוגלים להרחיב את אור הטוב". (אורות התחיה טו')

באופן פשוט, אולי, היה לנו לחשוב שהמגע עם התרבות הכללית היא תוצאה של חולשה לאומית, ושבמצב בריא, אין צורך כלל בקשר עם מרחבי חכמת הגויים. לא כן דעת הרב זצ"ל, אדרבה, צמצום האופקים והמעטת כוחות החיים הם ראויים לזמני גלות:

"משחשך האור, משגלתה שכניה, משנעתקו רגלי האומה מבית חייה, החל הצמצום להיות נתבע. כל עז חילוני עלול להיות לרועץ, כל יופי טבעי וחשקו עלול להאפיל את אור הקדש ותם הטהרה והצניעות, כל מחשבה שלא נתגדלה כולה במחנה ישראל יכולה להרס את סדר האמונה והחיים הישראליים, כל שמינות קטנה מביאה לידי בעיטה. מכאן באו העוצב והסגוף, הקדרות והפחדנות, וביותר ממה שפעלו אלה על החיים הגשמיים פעלו על החיים הרוחניים, על רוחב המחשבה, על תעופת ההרגשה". (שם)

מציאות חיינו מורכבת, החכמה והמידע זמינים יותר מאי פעם. על ידי טכנולוגיה אדירה ישנו חיבור ולעיתים טשטוש בין עמים וחברות דבר שהביא את האנושות להצלחות רבות ערך מחד, ולערב רב תרבותי ומוסרי מאידך.

"זֵית רֶעֶנָן יִפֶּה פְּרִי תֶאֶר קָרָא ה' נְשִׁמָּה" (ירמיהו יא, טז) - "מה ראה ירמיהו הנביא למשול אבותינו כזית? אלא כל המשקין מתערבים זה בזה והשמן אינו מתערב אלא עומד. כך ישראל אינם מתערבים עם העובדי כוכבים (שמות רבה, לו)".

בחנוכה, על ידי ציון נס פך השמן, אנו מציינים את נקודת ההבדלה הפנימית בין תורת ישראל = הנבואה לאחד משיאי חכמת העמים, הפילוסופיה היוונית, תחילתה של התרבות המערבית. הננו חפצים בטובת העולם כולו עילוי ותיקונו, שותפים ומאמינים בחכמתם ושמחים בה. נרות החג על פתח ביתנו יזכירו לנו תמיד את **דמות דיוקנו המקורית**, הקשר החי עם אבותינו ומצוותינו הקדושות כמהדרין. שלא כבשעת סכנה אנו מניחים את הנרות כלפי חוץ, מזכירים לעצמנו את הארת הסביבה כולה והשייכות אליה.

הרב אביעד יהודה וייסמן הוא מחנך
ובוגר בית הספר הגבוה לחכמת האמונה

ניתן ליצור עמנו קשר:

במייל | סימונה אליאב :

simonaeliav@britolam.community

בווצאפ | מחלקה ישראלית ברית עולם

054-220-7339

בקישור הבא ניתן לתמוך
ולסייע להפיץ תכנים אלו
(התרומה מוכרת למס)